

Witold Filipczak

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0001-5953-2480

Wpływy opozycji magnackiej na sejmikach ziemi chełmskiej w latach 1778–1786

Słowa kluczowe:

sejmiki, ziemi chełmska, opozycja magnacka, stronnictwo regalistyczne, czasy Rady Nieustającej

Ziemia chełmska, jedyna część województwa ruskiego, która pozostała w granicach Rzeczypospolitej po I rozbiorze, miała szczególne położenie z punktu widzenia kształtu terytorialnego Korony. Była łącznikiem między województwami południowo-wschodnimi znajdującymi się na obszarze dzisiejszej Ukrainy a terenami zachodniej Korony, która obejmowała prowincję wielkopolską z Mazowszem i zachodnią Małopolskę z Podlasiem. Ziemia chełmska była także obszarem przejściowym między zdominowanymi przez magnaterię województwami wschodniej Korony a jej zachodnią częścią, gdzie w życiu politycznym znacznie większe wpływy zachowała średnia i zamożna szlachta. W realiach politycznych czasów Rady Nieustającej wschodnia Korona była obszarem o szczególnie dużych wpływach opozycji magnackiej¹. W prowincji wielkopolskiej i zachodniej Małopolsce zazwyczaj wyraźnie dominowało stronnictwo regalistyczne, choć zdarzały się w tym zakresie wyjątki. Znacznymi wpływami opozycja magnacka dysponowała w sąsiadującym z ziemią chełmską województwie lubelskim².

¹ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 2, PH, 51, 2, 1960, s. 334–344; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, 2009, 1, s. 83.

² W 1776 r. obrady w Lublinie zostały rozdwojone: W. Bednaruk, *Rozdwojone sejmiki lubelskie z 1776 roku*, RHum, 61, 2013, 2, s. 237–243. Opozycja antykrólewska osiągnęła sukces

Artykuł dotyczy rywalizacji o wpływy na sejmikach ziemi chełmskiej między opozycją magnacką a stronnictwem regalistycznym. Zakres chronologiczny tekstu stanowią czasy „wolnych” (nieskonfederowanych) sejmów okresu Rady Nieustającej. Punktem wyjścia moich rozważań są burzliwe, w wielu miejscach rozdwojone, sejmiki poprzedzające skonfederowany sejm z 1776 r., który przyniósł klęskę antykrólewskiej opozycji³. Szczegóły akcji sejmikowej w tym roku znamy dzięki nowym, nieopublikowanym jeszcze, badaniom Piotra Skowrońskiego⁴. Według „planty” przygotowanej w Gabinetecie Stanisława Augusta w ziemi chełmskiej regaliści nie mieli osoby nadzorującej zabiegi wokół wyboru posłów. W sporządzonej w Gabinetecie królewskiej notatce zakładano, że działania regalistów na tym terenie będą po cichu wspierane przez oboźnego koronnego i starostę krasnostawskiego Kazimierza Krasieńskiego oraz miecznikową koronną Annę z Rzewuskich Humiecką, siostrę Franciszka Rzewuskiego⁵. Marszałek nadworny koronny należał wówczas do grona zaufanych współpracowników monarchy i zarządzał jego finansami⁶. Liderzy stronnictwa dworskiego starali się też wykorzystać wpływy związanego z biskupem poznańskim i kanclerzem koronnym Andrzejem Młodziejowskim biskupa chełmskiego i koadiutora poznańskiego Antoniego Onufrego Okęckiego⁷. Zgodnie z zaleceniami Stanisława Augusta biskup chełmski szukał wsparcia wpływowej rodziny Węgleńskich, w której

na poselskich sejmikach lubelskich w 1778 i 1788 r.: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 79–81; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 331–333. Sejmiki przedsejmowe w 1780 r. zostały zdominowane przez lubelskich regalistów: W. Filipczak, *Lubelski sejmik przedsejmowy w 1780 roku*, w: *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbicki, Lublin 2018, s. 58–69.

³ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, w: *Historia sejmu polskiego*, t. 1, red. idem, Warszawa 1984, s. 374–377; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 259, 1993, Historia, 28, s. 142–147.

⁴ P.W. Skowroński, *Reforma Rady Nieustającej na sejmie 1776 r.*, Warszawa 2022 (mps pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. W. Kriegseisena i obronionej w Instytucie Historii PAN w 2022 r.), s. 156–158. Wcześniej w bardzo wiązły sposób wyniki sejmiku chełmskiego z 1776 r. przedstawił W. Stanek, op. cit., s. 131.

⁵ „Note des principaux exécuteurs l’ouvrage à faire aux diétines”, AGAD, Zbiór Popielów (dalej: ZP) 114, k. 3v; P.W. Skowroński, op. cit., s. 156.

⁶ J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 103–105.

⁷ P.W. Skowroński, op. cit., s. 156. Na temat związków Okęckiego z Młodziejowskim zob. W. Filipczak, *Współpracownicy i stronnicy biskupa poznańskiego oraz kanclerza koronnego Andrzeja Młodziejowskiego (od roku 1777)*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Historica 112, 2023, s. 184–187.

czołową postacią był kasztelan chełmski Wojciech⁸. Okęcki starał się przekonać szlachtę chełmską do popierania polityki monarchy. Biskup zapewniał króla, że współpraca z kasztelanem układała się dobrze⁹, ale późniejsze wydarzenia wskazują, że Węgleńscy utrzymywali kontakty także z magnacką opozycją. Zdaniem kanclerza A. Młodziejowskiego kasztelan chełmski był człowiekiem malkontenta związanego z ziemią chełmską (Siedliska, obecnie Sielec), wojewody krakowskiego Wacława Rzewuskiego¹⁰.

Z przedstawicieli opozycji magnackiej sejmikiem chełmskim interesował się w 1776 r. przede wszystkim hetman wielki koronny Franciszek Ksawery Branicki, którego wspierała siostra Elżbieta Sapieżyna, wojewodzicowa mściławska, a także hetman polny Seweryn Rzewuski¹¹. Zainteresowanie Branickiego sejmikiem chełmskim wynikało z faktu, że przed przenosinami do Białej Cerkwi (po małżeństwie z Aleksandrą Engelhardt) na początku lat osiemdziesiątych XVIII w.¹² ośrodkiem dyspozycyjnym jego stronnictwa był leżący w ziemi chełmskiej Luboml. Hetman wielki forsował kandydatury Rzewuskich mających tradycyjnie wpływy na tym terenie. Początkowo chodziło u starostę drohobyckiego Józefa, który jednak nie zamierzał starać się o mandat. Jego miejsce zajął później pisarz polny koronny Kazimierz Rzewuski¹³. W czasach Rady Nieustającej współpracował on z opozycją magnacką, ale był bratem bliskiego królowi Franciszka, marszałka nadwornego koronnego¹⁴. Innym kandydatem mającym poparcie Branickiego był podsędek chełmski Józef Wereszczyński, niegdyś marszałek lokalnej konfederacji barskiej¹⁵. Sejmik w Chełmie z 15 lipca 1776 r. zebrał się w asyście

⁸ P.W. Skowroński, op. cit., s. 156. Na temat roli W. Węgleńskiego w ziemi chełmskiej zob. też W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 81–82; idem, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012, s. 39.

⁹ P.W. Skowroński, op. cit., s. 156–157.

¹⁰ A. Młodziejowski do króla, [Warszawa], 7 V 1777, BC, 799, s. 1193; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 81; Z. Zielińska, *Rzewuski Wacław*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 169–180.

¹¹ P.W. Skowroński, op. cit., s. 157–158. Na temat roli S. Rzewuskiego i E. Sapieżyny w tym okresie zob. Z. Zielińska, *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1788–1790*, Warszawa 1988, s. 15–27; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, w: *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 311–314.

¹² A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, PSB, t. 43, Warszawa–Kraków 2004–2005, s. 388.

¹³ P.W. Skowroński, op. cit., s. 157.

¹⁴ Ł. Kądziała, *Rzewuski Kazimierz*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 115–118.

¹⁵ P.W. Skowroński, op. cit., s. 157–158.

wspierającego regalistów oddziału wojska rosyjskiego, który jednak po negocjacjach oddalił się z miejsca obrad. Posłami zostali K. Rzewuski i J. Wereszczyński. Szlachta wrogo odniosła się do pisarza polnego, co wskazuje, że był on popierany przez dwór i przez Rosjan. Podobno K. Rzewuskiego przed gniewem szlachty ochroniły rodzinne związki z malkontentami – hetmanem Sewerynem Rzewuskimi i jego ojcem Waławem¹⁶. Drugi z posłów – J. Wereszczyński – nie został dopuszczony do obrad parlamentu na mocy decyzji konfederacji sejmowej kontrolowanej przez dwór i rosyjskiego ambasadora Ottona M. von Stackelberga¹⁷. Kazimierz Rzewuski podpisał akt konfederacji sejmowej, ale w czasie obrad parlamentu w 1776 r. głosu nie zabierał¹⁸.

Znacznie spokojniejsza była kampania sejmikowa poprzedzająca sejm w 1778 r., pierwszy „wolny” (nieskonfederowany) w czasach Stanisława Augusta. W ziemi chełmskiej kluczem do sukcesu było pozyskanie współpracy rodziny Węgleńskich. Oprócz kasztelana Wojciecha do lokalnej elity urzędniczej wchodził też podkomorzy Łukasz i starosta chełmski Antoni Węgleński, który otrzymał awans z chorążstwa na podkomorstwo 30 lipca 1775 r.¹⁹ Niemal dwa tygodnie wcześniej (17 lipca) został kandydatem na ten urząd w czasie sejmiku zagajonego przez jego ojca Wojciecha, kasztelana chełmskiego²⁰. Węgleńscy, choć poprzez Rzewuskich mieli związki z opozycją, starali się o zachowanie poprawnych relacji z dworem. Rolę pośrednika odgrywał kanclerz A. Młodziejowski. W październiku 1777 r. kanclerz koronny poparł prośbę W. Węgleńskiego o order dla jego syna Antoniego, starosty grodowego chełmskiego. Młodziejowski pisał wprawdzie, że kasztelan chełmski „jest totus wojewody krakowskiego”, ale zaznaczał również, że dał on ostatnio dowody przywiązania do króla. Chodziło m.in. o pełnienie przez A. Węgleńskiego funkcji deputata Trybunału Koronnego w kadencji 1775/1776, którą, jak zaznaczył pieczętarz, odbył na koszt ojca²¹. Kanclerz interesował się także obsadą urzędów w ziemi chełmskiej, co

¹⁶ Ł. Kądziała, op. cit., s. 116; P.W. Skowroński, op. cit., s. 158.

¹⁷ W. Stanek, op. cit., s. 137; P.W. Skowroński, op. cit., s. 158.

¹⁸ VL 8, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 528; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi*, t. 2, Leningrad 1924, s. 327; Ł. Kądziała, op. cit., s. 116.

¹⁹ *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 173.

²⁰ *Laudum sejmiku podkomorskiego, Chełm, 17 VII 1775, BC, 724*, s. 615–617. Marszałkiem tego sejmiku był miecznik chełmski Jakub Rzewuski.

²¹ A. Młodziejowski do króla, [Warszawa], 7 V 1777, BC, 799, s. 1193; *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, cz. V: 1751–1794, opr. J. Ternes, Warszawa 2017, s. 210.

doprowadziło w październiku 1778 r. do konfliktu z innym wpływowym regalistą F. Rzewuskim²².

Związki Węgleńskich z Waclawem i Sewerynem Rzewuskimi, mało aktywnymi w kampanii sejmikowej w 1778 r., spowodowały, że chełmskimi mandatami poselskimi interesowali się inni przywódcy opozycji. O wybór swoich protegowanych na sejmiku chełmskim starali się hetman F.K. Branicki i marszałek wielki koronny Stanisław Lubomirski, lider Nowej Familii²³. S. Lubomirski 28 maja prosił W. Rzewuskiego o wsparcie zabiegów o mandat chełmski Stanisława Kostki Potockiego, zięcia marszałka²⁴. Młodzi Potoccy – Ignacy i Stanisław Kostka, związani głównie z województwem lubelskim, byli wschodzącymi gwiazdami Nowej Familii²⁵. S. Lubomirski zainteresował się promocją młodszego z zięciów w sąsiedniej ziemi chełmskiej, ponieważ I. Potocki zabiegał o funkcję poselską w Lublinie²⁶. Odpowiedź W. Rzewuskiego nie usatysfakcjonowała marszałka koronnego, gdyż wojewoda wskazał, że przeszkodą mogą być starania o mandat jednego z Suchodolskich (w liście brak imienia), podsędka J. Wereszczyńskiego i rotmistrza Kurdwanowskiego. W drugiej połowie czerwca marszałek wielki koronny ponowił więc swoją prośbę, adresując ją do S. Rzewuskiego²⁷. W. Węgleński, zapewne w odpowiedzi na list hetmana polnego, pisał w tej sprawie 9 lipca 1778 r. Kasztelan obiecywał poprzeć S.K. Potockiego, ale drugi mandat chciał zapewnić swemu synowi, staroście Antoniemu. W. Węgleński deklarował, że nie myśli sprzeciwiać się w tej sprawie liderom „Nowej Familii” – wojewodzie ruskiemu Augustowi Czartoryskiemu i S. Lubomirskiemu, ale podkreślał, że nie chciałby zrezygnować ze starań o mandat dla syna²⁸.

Sprawa się jednak skomplikowała, gdyż hetman F.K. Branicki w listach z 23 czerwca poprosił Waclawa i Seweryna Rzewuskich o poparcie swojego kan-

²² J. Ogrodzki do króla, [Warszawa], 28 VIII 1777, BC, 799, s. 1230; A. Młodziejowski do króla, [Warszawa], BC, 674, s. 595. Do sporu Młodziejowskiego z F. Rzewuskim doszło w sprawie proponowanych przez tego ostatniego nominacji, m.in. dla Mateusza Świrskiego na chorągwo krasnostawskie: F. Rzewuski do króla, [Warszawa] 2 X 1778, AGAD, ZP, 99, k. 126.

²³ W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 81.

²⁴ S. Lubomirski do W. Rzewuskiego, 28 V 1778, ANK, Archiwum Podhoreckie (dalej: Podh.), I 2/35; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 81.

²⁵ Na temat kształtowania się „Nowej Familii” zob. E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966, s. 88–91.

²⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 79–81.

²⁷ S. Lubomirski do S. Rzewuskiego, 18 VI 1778 (nr 358), ANK, Podh. II 2/61; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 79–81.

²⁸ W. Węgleński do S. Rzewuskiego, 9 VII 1778, ANK, Podh., II 2/ 125.

dydata, niewymienionego z nazwiska. Apelowal też do wojewody krakowskiego, żeby bez wcześniejszego porozumienia się z hetmanami koronnymi nie wspierał nikogo do poselstwa²⁹. Postawiło to W. Węgleńskiego w niezręcznym położeniu, gdyż kasztelan myślał o promowaniu kariery swoich synów³⁰. Polityczna rozważa nakazywała więc starać się o przychyłność Stanisława Augusta, zaś uzyskanie obu mandatów chełmskich przez kandydatów opozycji nie było do tego dobrą drogą. Branicki nie zamierzał jednak rezygnować ze swoich planów, a mógł liczyć na własne wpływy w ziemi chełmskiej. Na szczęście dla Węgleńskich S.K. Potocki zrezygnował z ubiegania się o mandat poselski w Chełmie (prawdopodobnie już w czasie sejmiku) i uzyskał go w Lublinie³¹. Kandydatem hetmana wielkiego był Józef Mierzejewski, życiowy partner E. Sapieżyny, który przybył na sejmik chełmski na czele „przyjaciół” zdeterminowanych go popierać „aż do gwałtu”³².

Obrady sejmiku z 17 sierpnia 1778 r. zagaił kasztelan Węgleński, a marszałkiem został głośny później opozycjonista, szambelan Wojciech Suchodolski, mający reputację „hetmańczyka” związanego z Branickim. Na reprezentantów ziemi chełmskiej w parlamencie zostali jednogłośnie wybrani strażnik polny J. Mierzejewski i starosta A. Węgleński³³. Jako posłów sejmiku do króla wysłano kasztelanica Jana Onufrego (zwykle występował w źródłach jako Onufry) Węgleńskiego i starostę choteckiego [Jana] Onufrego Rokickiego³⁴. Z listu W. Węgleńskiego wynika, że utrzymaniem na funkcji syna naraził się on W. Rzewuskiemu. Z inicjatywy kasztelana chełmskiego z opozycją wobec elekcji J. Mierzejewskiego bezskutecznie wystąpił wojski większy krasnostawski Wojciech Poletyło. Sformułował on zarzut, że strażnik nie posiadał od roku i sześciu tygodni posesji w ziemi chełmskiej. Donacja Branickiego na rzecz Mierzejewskiego, zeznana w księgach grodzkich 11 sierpnia 1778 r., nie spełniała zaś wymogów formalnych przewidzianych przez uniwersał

²⁹ F.K. Branicki do W. Rzewuskiego, [Kodeń] 23 VI 1778, ANK, Podh. I 2/2; F.K. Branicki do S. Rzewuskiego, [Kodeń] 23 VI 1778, ANK, Podh. II 2/5, nr 38.

³⁰ W. Węgleński do S. Rzewuskiego, 9 VII 1778, ANK, Podh., II 2/ 125.

³¹ W. Węgleński do NN [Jacek Ogrodzki?], [Chełm], 17 VIII 1778, AGAD, ZP, 112, k. 49; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 80–81.

³² W. Węgleński do NN [J. Ogrodzki?], [Chełm], 17 VIII 1778, AGAD, ZP, 112, k. 49. Na temat J. Mierzejewskiego zob. E. Rostworowski, *Mierzejewski Józef*, PSB, t. 21, Wrocław 1976, s. 12–13.

³³ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 17 VIII 1778, AP Lublin, Księgi grodzkie chełmskie relacje, manifesty, oblaty – akta luźne (dalej: KGCR), 83, k. 62. Zob. też: M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, PSB, t. 45, Warszawa–Kraków 2008, s. 304–309.

³⁴ Laudum sejmiku poselskiego (wybór posłów do króla), Chełm, 17 VIII 1778, AP Lublin, KGCR, 83, k. 64.

Rady Nieustającej³⁵. Instrukcja poselska była bardzo długa (51 punktów) i świadczyła o wpływie listów wysłanych na sejmiki przez opozycjonistów – wojewodę W. Rzewuskiego, a zwłaszcza podczaszego koronnego Szczęsnego Czackiego³⁶.

Po sejmiku doszło do ekscesów, których ofiarą byli Węgleńscy. Prawdopodobnie ich sprawcami byli poplecznicy Mierzejewskiego, którzy mścili się za prokrólewską działalność sejmikową Węgleńskich w ostatnim dwuleciu³⁷. Być może sprawa protestacji przeciwko Mierzejewskiemu służyła jedynie za alibi wobec dworu, aby wytłumaczyć fakt, że Węgleńscy dopuścili do wyboru strażnika koronnego. Manifest W. Poletyły, wojskiego krasnostawskiego i podwojewódzkiego czernihowskiego, choć z datą 17 sierpnia, został oblatowany w księgach grodzkich chełmskich dopiero 21 września 1778 r., a więc przeszło miesiąc po sejmiku. Stwierdzano w nim, że opłacona i sprowadzona przed sejmikiem do Chełma szlachta „mocą i gwałtem” forsowała na funkcję poselską kandydata, który nie miał w ziemi chełmskiej posesji wymaganej ustawą z 1764 r. W. Poletyło skarżył się, że przeciwnicy nie dopuścili jego kandydatury do funkcji poselskiej, a także „zrąbali” Jakuba Ujazdowskiego i Chrzanowskiego³⁸. Za tezę, że manifest był tylko działaniem pozornym, świadczy fragment sugerujący, że W. Poletyło nie wniósł publicznie protestu na sejmiku, podobno ze względu na zagrożenie życia, lecz zgłaszał zastrzeżenia „na osobności”³⁹.

Manifest Poletyły spotkał się z remanifestami partii przeciwnej. W. Suchodolski, jako marszałek sejmiku poselskiego, zaprzeczał zarzutom wojskiego krasnostawskiego. Według Suchodolskiego kasztelan chełmski zgłosił tylko kandydatury Mierzejewskiego i A. Węgleńskiego, na których jednogłośnie wyrażono zgodę. Marszałek sejmiku stwierdził, że manifestant nie podał do łaski swojej kandydatury i nie prosił o przeprowadzenie głosowania. Suchodolski zaprzeczał, że na sejmiku miała miejsce „gwałtowność”, i twierdził, że obrady odbywały się zgodnie z ustawą o porządku sejmikowania. Oprócz marszałka sejmiku remanifest, oblatowany 2 października 1778 r., podpisali także podsędek J. Weresz-

³⁵ W. Węgleński do NN [J. Ogrodzki?], [Chełm], 17 VIII 1778, AGAD, ZP, 112, k. 49.

³⁶ Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm 17 VIII 1778 (odpis): BK, 11 189, cz. 3, k. 83–91; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 114–115, 125, 127, 129, 134–135, 139.

³⁷ NN [W. Węgleński lub A. Węgleński] do NN, b.m.d. [18 VIII 1778], AGAD, ZP, 112, k. 50–50v. Por. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny, Sokołów 2 IX 1778, AGAD, Archiwum Komie-rowskich (dalej: AK), 12/12, s. 105.

³⁸ Manifest W. Poletyły z 17 VIII 1778 (oblata 21 IX 1778), AP Lublin, KGCR, 83, k. 412–412v; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 82.

³⁹ Manifest W. Poletyły z 17 VIII 1778 (oblata 21 IX 1778), AP Lublin, KGCR, 83, k. 412–412v.

czyński i Ignacy Wereszczyński, porucznik kawalerii narodowej⁴⁰. Dzień później, 3 października, został oblatowany remanifest J. Wereszczyńskiego i I. Wereszczyńskiego, którego autorzy popierali manifest Suchodolskiego. Stwierdzono, że obrady odbywały się spokojnie, a posłów wybrano jednomyślnie. Pisano, że gdyby wojski krasnostawski zgłosił swoje aspiracje na posła, zagajający sejmik W. Węgleński z pewnością podałyby go za kandydata do funkcji. Autorzy remanifestu odrzucali skargi na „gwałtowność”, tumult i zagrożenie życia. Stwierdzali, że nikt na sejmiku nie ograniczał „wolnego” głosu. W manifeście wskazano, że w czasie obrad doszło do dyskusji dotyczącej wątpliwości, który z wybranych posłów jako pierwszy powinien być umieszczony w laudum. W odniesieniu do Ujazdowskiego i Chrzanowskiego, wspomnianych w manifeście Poletyły, stwierdzono, że chodziło o ich sprzeczkę w sprawach prywatnych z Długoleckim. Wydarzenie to miało zaś miejsce jeszcze przed sejmikiem (16 sierpnia). Autorzy manifestu polemizowali też z zarzutami Poletyły dotyczącymi braku posesji Mierzejewskiego⁴¹.

W liście z 19 sierpnia 1778 r. E. Sapieżyna informowała Stanisława Augusta o wybranych posłach chełmskich. Wojewodzicowa mściławska zaznaczała, że zgodnie z rozkazem monarchy strażnik polny koronny nie ubiegał się o mandat na Podolu⁴². Stronnictwo hetmańskie posłużyło się podstępem, aby formalnie nie działać wbrew woli króla. Tydzień później Sapieżyna informowała Stanisława Augusta, że Mierzejewski udał się do Warszawy, by wyjaśnić okoliczności swojej elekcji⁴³. Strażnik koronny, wraz z generałem artylerii litewskiej Kazimierzem Sapiehą (synem Elżbiety), przebywał tam na przełomie sierpnia i września 1778 r., żeby wytłumaczyć się królowi z sejmikowych działań stronnictwa hetmańskiego. Mierzejewski musiał odpowiadać na zarzuty, które za pośrednictwem F. Rzewuskiego przedstawił W. Węgleński. Kasztelan chełmski twierdził, że Mierzejewski przed sejmikiem groził mu na wypadek gdyby nie został posłem. W. Węgleński skarżył się także na „hajdamackie” najście po sejmiku. Mierzejewski próbował przekonać króla o spokojnym przebiegu elekcji posłów. Twierdził nawet, że postępowanie kasztelana chełmskiego wywołało oburzenie przybyłej

⁴⁰ Manifest W. Suchodolskiego (oblata 2 X 1778), AP Lublin, KGCR, 83, k. 428–429; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 82; M. Podgórzak, op. cit., s. 304.

⁴¹ Remanifest Wereszczyńskich (oblata 3 X 1778), AP Lublin, KGCR, 83, k. 424–426.

⁴² E. Sapieżyna do króla, Terespol, 19 VIII 1778, BC, 708, s. 607; E. Rostworowski, *Mierzejewski Józef*, s. 13; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 57.

⁴³ E. Sapieżyna do króla, Kodeń, 26 VIII 1778, BC, 708, s. 610; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna*, s. 320.

na sejmik szlachty i to stało się przyczyną niepokojów⁴⁴. Król musiał się pogodzić z funkcją poselską J. Mierzejewskiego, choć był niezadowolony z rezultatu sejmiku chełmskiego⁴⁵.

J. Mierzejewski nie złożył relacji poselskiej na chełmskim sejmiku deputackim 15 lipca 1779 r., gdyż na sejmie 1778 r. został wybrany w skład Rady Nieustającej⁴⁶. Przesłał natomiast na sejmik obszerną relację na piśmie, która została odczytana w czasie obrad. A. Węgleński osobiście przedstawił informację o swojej działalności w czasie sejmu⁴⁷.

W ziemi chełmskiej nie tylko sejmiki poselskie były powodem ostrej rywalizacji. W 1780 r. sporo emocji wywołała sprawa wyboru deputata na Trybunał Koronny. Jeszcze przed sejmikami, w maju i czerwcu, przez korespondencję królewską przewijała się kwestia elekcji chełmskiego sędziego trybunalskiego. W drugiej połowie maja Stanisław August informował stolnika koronnego Kajetana Olizara, przewidzianego przez króla na marszałka Trybunału Koronnego, że podejmie starania, aby nie dopuścić Micowskiego (Micewskiego) do funkcji deputata w Chełmie⁴⁸. Miał on być namawiany do zabiegów o nią przez osoby niechętne królowi, a więc zapewne przez przedstawicieli opozycji magnackiej. Monarcha napisał w tej sprawie listy do wpływowych na tym terenie kasztelana W. Węgleńskiego i starosty ochockiego Józefa Komorowskiego⁴⁹. Był on marszałkiem konfederacji Czartoryskich z 1764 r. w ziemi chełmskiej i powiecie krasnostawskim, później kasztelanem lubaczowskim (od 1782) i bełskim (1783)⁵⁰. W 1780 r. kasztelan krakowski Antoni Lubomirski proponował go królowi jako kandydata do łaski trybunalskiej⁵¹. W. Węgleński w odpowiedzi z końca maja zaprzeczał staraniom o funkcję Micowskiego. Kasztelan chełmski pisał, że ma on posesję w województwie lubelskim, a nie w ziemi chełmskiej. W. Węgleński

⁴⁴ J. Mierzejewski do E. Sapieżyny, Sokołów 2 IX 1778, AGAD, AK, 12/12, s. 102, 105–109. Szerzej na temat pobytu Mierzejewskiego i Sapiehy w Warszawie: W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 141–142; idem, *Elżbieta Sapieżyna*, s. 320–321.

⁴⁵ E. Rostworowski, *Mierzejewski Józef*, s. 13.

⁴⁶ Relacja J. Mierzejewskiego, Warszawa, 22 VI 1779, AP Lublin, KGCR, 84, k. 319–321; VL 8, s. 575; W. Filipczak, *Sejm 1778*, s. 338.

⁴⁷ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm 15 VII 1779, AP Lublin, KGCR, 84, k. 324–325.

⁴⁸ Król do K. Olizara, 24 V 1780 (brulion listu), BC, 681, s. 69; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 52.

⁴⁹ Król do J. Komorowskiego, 24 V 1780 i król do W. Węgleńskiego, 24 V 1780 (kopie listów), BC, 681, s. 73–74.

⁵⁰ Podpisy pod konfederacją, Warszawa, 15 IX 1764, VL 7, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 140; *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 36, 134.

⁵¹ W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 53.

informował też Stanisława Augusta o kandydatach na deputata. O pomoc w tej sprawie zgłosił się do kasztelana chełmskiego stolnik lubaczowski Tomasz Wydźga⁵². Do funkcji aspirował też porucznik kawalerii narodowej Ignacy Gintowt Dziewałtowski. W. Węgleński deklarował chęć realizacji królewskich zaleceń⁵³.

Na początku czerwca 1780 r. na list króla z 24 maja odpisał też Komorowski. Starosta ochocki potwierdził informację, że Micowski nie ma posesji w ziemi chełmskiej. Dodawał także, że nie zwykł on przyjeżdżać na miejscowe sejmiki i nie zgłaszał dotychczas aspiracji do funkcji. Starosta ochocki deklarował również, że jeśli pojawi się potrzeba, przeszkodzi Micowskiemu w podjęciu takich starań. Komorowski na deputata zalecał starostę choteckiego Rokickiego, który miał już doświadczenie w Trybunale, gdyż był kiedyś pisarzem dekretowym rejestru ziemi chełmskiej⁵⁴. J.O. Rokicki był też marszałkiem chełmskiego sejmiku deputackiego z 15 lipca 1779 r.⁵⁵ Dalszy przebieg wypadków nie wskazywał jednak, żeby starosta chotecki starał się o funkcję sędziego trybunalskiego.

Sejmik deputacki zagajony 15 lipca 1780 r. w chełmskim kościele dominikańskim przez kasztelana Węgleńskiego został rozdwojony. Zgodnie wybrano jeszcze na marszałka koła rycerskiego podsędkowicza Karola Bonieckiego⁵⁶. Do konfliktu doszło w czasie głosowania na deputatów. Część uczestników zgromadzenia opuściła obrady, skarżąc się na nieporządki i nadużycia w czasie wotowania. Utworzyli oni nowy sejmik, zagajony w kościele Pijarów przez chorążego chełmskiego Michała Suchodolskiego⁵⁷. Marszałkiem został skarbnik krasnostawski Antoni Bliżiński, gdyż Boniecki nie uczestniczył w tym zgromadzeniu. Na deputata wybrano na nim jednogłośnie pisarza grodzkiego chełmskiego Ignacego Szorcza (Szorca)⁵⁸. W lipcu 1778 r. sejmik deputacki powierzył mu funkcję pisarza dekretów w rege-

⁵² W. Węgleński do króla, 29 V 1780, BC, 694, s. 123. T. Wydźga w lipcu 1779 r. awansował na stolnikostwo z urzędu wojskiego horodelskiego: *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 142.

⁵³ W. Węgleński do króla, 29 V 1780, BC, 694, s. 123.

⁵⁴ J. Komorowski do króla, Święcica, 2 VI 1780, BC, 669, s. 391.

⁵⁵ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1779, AP Lublin, KGCR, 84, k. 324–324v.

⁵⁶ Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Szorcza), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 9; Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Wydźgi), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 17.

⁵⁷ Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Szorcza), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 9–9v; „Kryski na wotowanie na funkcję deputacką podczas sejmikowania [--] Szorca, pisarza grodzkiego chełmskiego”, Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 12.

⁵⁸ Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Szorcza), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 9–9v.

strze ziemi chełmskiej w Trybunale⁵⁹. Wobec kontrkandydata Szorcza – stolnika lubaczowskiego Tomasza Wydźgi, wysunięto zastrzeżenia natury formalnej – brak przewidzianego prawem wieku⁶⁰. Na sejmiku zdominowanym przez Węgleńskich sędzią trybunalskim ogłoszono stolnika Wydźgę, który miał w głosowaniu pokonać Szorcza w stosunku 91 do 62⁶¹. Odmienne wyniki głosowania wynika z „kresek” oddanych podczas wyboru Szorcza na deputata, które oblatował w księgach grodzkich marszałek Bliźniński. W dokumencie tym zapisano, że wybór pisarza grodzkiego chełmskiego nastąpił jednogłośnie. Liczba „kresek” oddanych na Szorcza podczas sejmiku zagajonego przez M. Suchodolskiego wynosiła 97 (lub 96)⁶².

Rodzi się pytanie, czy przedstawiony konflikt był rezultatem działań opozycji magnackiej, czy może wynikał z rywalizacji na poziomie lokalnym. W sierpniu 1785 r. Wydźga był jednym z nielicznych wywodzących się z ziemi chełmskiej uczestników zjazdu w Lubomlu, który zorganizowali stronnicy Branickiego – Kajetanowie Kurdwanowski i Miączyński⁶³. Jednak przez pięć lat powiązania polityczne stolnika lubaczowskiego mogły się zmienić. Wśród głosujących na Szorcza znalazł się m.in. związany ze stronnictwem hetmańskim podsędek J. Wereszczyński⁶⁴. W lutym 1782 r. Sapieżyna starała się o jego awans na urząd sędziego ziemskiego chełmskiego⁶⁵. M. Suchodolski, zagajający ten sam sejmik, w kwietniu 1782 r. był protegowany przez wojewodźnicową mściśławską do kasztelanii lubaczowskiej⁶⁶. Dodatkowe światło na przebieg sejmiku deputackiego rzuca list W. Poletyły do królewskiej siostry Izabeli Branickiej. Był on agentem trybunalskim i sejmikowym kasztelanowej krakowskiej, w porozumieniu z którą

⁵⁹ Laudum sejmiku deputackiego (wybór pisarza dekretowego), Chełm, 15 VII 1778, AP Lublin, KGCR, 83, k. 21.

⁶⁰ Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Szorcza), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 9v.

⁶¹ Laudum sejmiku deputackiego (sejmik Wydźgi), Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 17.

⁶² „Kryski...”, Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 12–14v.

⁶³ Antoni S. Czetwertyński do króla, Łokacie 16 VIII 1785, BC, 724, s. 767. Więcej na temat zjazdu w Lubomlu: W. Filipczak, *Działalność polityczna Antoniego Pułaskiego w czasach Rady Nieustającej (1776–1786)*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Historica, 110, 2022, s. 133.

⁶⁴ „Kryski...”, Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 12. Z wyższych urzędników ziemskich dokument podpisali m.in: chorąży krasnostawski M. Świrski i stolnik chełmski W. Poletyło.

⁶⁵ E. Sapieżyna do króla, Rachanie, 17 II 1782, BC, 931, s. 76.

⁶⁶ E. Sapieżyna do króla, Kodeń, 9 IV 1782, BC, 931, s. 91. Według wojewodźnicowej mściśławskiej M. Suchodolski był starcem, który życzył sobie urzędu senatorskiego „dla nadgrobków”.

działał na Podlasiu⁶⁷. Stolnik chełmski pisał, że prawie wszyscy urzędnicy i większa część szlachty poparła Podlasianina Szorcza. Wydźgę wspierali zaś kasztelan W. Węgleński i podkomorzy chełmski Ł. Węgleński⁶⁸. Opinię Poletyły trudno jednak uznać za bezstronną, gdyż on sam podpisał się pod wyborem Szorcza⁶⁹. Prawdopodobnie udało doprowadzić do porozumienia między stronami konfliktu i pisarz grodzki chełmski ostatecznie utrzymał się na funkcji deputackiej⁷⁰. Rozstrzygnięcie konfliktu świadczyło o osłabieniu pozycji Węgleńskich. Dla przeciwników dworu mogło to stać się sygnałem, że opozycja jest w stanie budować swoje wpływy bez oglądania się na wsparcie kasztelana chełmskiego i jego rodziny. Konflikty towarzyszące wyborowi deputata nie przeniosły się na sejmik poselski.

Chełmskie obrady przedsejmowe z 21 sierpnia 1780 r. ponownie zagał kasztelan W. Węgleński. Marszałkiem koła rycerskiego został J.O. Rokicki, starosta chotecki. Mandaty poselskie otrzymali regalista starosta ochocki J. Komorowski oraz szambelan W. Suchodolski, opozycjonista i marszałek sejmiku przedsejmowego sprzed dwóch lat. Trzeci pretendent – starosta czułycki Franciszek Kunicki, w zamian za obietnicę wyboru na posła na kolejny sejm, zrezygnował z ubiegania się o funkcję, co umożliwiło zgodne zakończenie obrad⁷¹. Chełmska instrukcja poselska liczyła 25 punktów, w których nie było spraw budzących kontrowersje między opozycją a dworem. Na uwagę zasługuje raczej niechętnie stanowisko ziemi chełmskiej wobec *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego. Odrzucono możliwość przyjęcia projektu bez wcześniejszego rozważania go przez sejmiki⁷².

F. Kunicki, marszałek sejmiku deputackiego z 1778 r., był później jednym z liderów chełmskich regalistów⁷³. W. Suchodolski, w czasie Sejmu Czteroletniego czołowy mówca stronnictwa hetmańskiego⁷⁴, już na sejmie w 1780 r. dał się poznać jako opozycjonista. Przykładem może być jego mowa z 23 październi-

⁶⁷ Z. Zielińska, *Poletyło Wojciech*, PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 295; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna*, s. 308–309.

⁶⁸ W. Poletyło do I. Branickiej, 18 VIII 1780, AGAD, Archiwum Roskie, LXVI/7, s. 66–67.

⁶⁹ „Kryski...”, Chełm, 15 VII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 12.

⁷⁰ *Deputaci Trybunału*, s. 237.

⁷¹ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 21 VIII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 60–60v.

⁷² Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm, 21 VIII 1780, AP Lublin, KGCR, 87, k. 62–63v. Zob. też: E. Borkowska-Bagieńska, *„Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986, s. 318–319.

⁷³ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1778, AP Lublin, KGCR, 83, k. 17; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788*, s. 344; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 168.

⁷⁴ B. Krakowski, *Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Czteroletniego. Rekonesans*, Gdańsk 1968, s. 155–160.

ka 1780 r., w której proponował m.in. przeniesienie wyborów konsyliarzy Rady Nieustającej i komisarzy skarbowych na sejmiki⁷⁵.

Nowe możliwości opozycji magnackiej przyniósł wzrost napięcia politycznego wywołanego sprawą ubezwłasnowolnienia biskupa Kajetana Sołtyka przez kapitułę krakowską⁷⁶. Odbiła się ona echem także w ziemi chełmskiej. Atak mal-kontentów na Radę Nieustającą zbiegł się w czasie ze zmianami na chełmskiej scenie politycznej. Po awansie regalisty Tomasza Stamirowskiego na urząd starosty grodowego krasnostawskiego zawakowało sęstwo ziemskie chełmskie⁷⁷. W liście z 17 lutego 1782 r., zanim jeszcze wybuchła afera krakowska, E. Sapieżyna prosiła króla, żeby sędzią ziemskim został J. Wereszczyński, dotychczasowy podsedek. Jego atutem miały być koligacje i „kredyt” w ziemi chełmskiej. Wojewodzicowa pisała o Wereszczyńskim, że zna go jak samą siebie. Sapieżyna wskazywała, że zasługuje on na awans bardziej niż W. Poletyło, także aspirujący do sęstwa. Wojewodzicowa deklarowała jednak, że jest „dobrą przyjaciółką” stolnika. Inna decyzja mogłaby jej zdaniem spowodować scysje wśród obywateli ziemi chełmskiej⁷⁸. W odpowiedzi z końca lutego Stanisław August zapewniał, że Wereszczyński zostanie sędzią ziemskim⁷⁹. W kwietniu 1782 r. Sapieżyna polecała królowi Poletyłę do chorążstwa chełmskiego, a dotychczasowego chorążego M. Suchodolskiego promowała do wakującej kasztelanii lubaczowskiej. Wojewodzicowa pisała o M. Suchodolskim jako o starcu, którego wyniesienie na urząd senatorski przywiąże do króla całą rodzinę⁸⁰. Sapieżyna zwracała się też o wsparcie do Adama Cieciszowskiego, szefa królewskiego Gabinetu. Prosiła również pisarza

⁷⁵ *Dyaryusz seymu wolnego ordynaryinego warszawskiego szescio-niedzielnego roku pańskiego 1780 dnia 2 miesiąca października odprawującego się*, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780], s. 197. Na temat aktywności sejmowej W. Suchodolskiego w 1780 r. zob. M. Podgórzak, op. cit., s. 304; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 150, 153; W. Filipczak, *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej na sejmie w 1780 r.*, w: *Między obowiązkami, przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Spoleczeństwo w obronie państwa polsko-litewskiego*, red. A. Kalinowska, A. Perlakowski, D. Rolnik, F. Wolański, Warszawa 2018, s. 268–269, 271–272.

⁷⁶ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–241; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 76–82.

⁷⁷ Stamirowski otrzymał starostwo krasnostawskie dzięki cesji dokonanej przez K. Krasin-skiego: *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 212.

⁷⁸ E. Sapieżyna do króla, Rachanie, 17 II 1782, BC, 931, s. 76.

⁷⁹ Notatka pod listem E. Sapieżyny do króla, która dotyczy odpowiedzi monarchy z 28 II 1782, BC, 931, s. 77.

⁸⁰ E. Sapieżyna do króla, Kodeń, 9 IV 1782, BC, 931, s. 91–92.

koronnego, żeby zwrócił się w tej sprawie do królewskiego brata Michała Poniatowskiego, biskupa płockiego⁸¹.

Wereszczyński i Poletyło nie byli jedynymi kandydatami do sęstwa. Już 13 lutego 1782 r. W. Węgleński prosił o wakans dla pisarza ziemskiego chełmskiego Jakuba Rzewuskiego. Kasztelan chełmski podkreślał, że proponuje ten awans nie ze względu na wdzięczność wobec Rzewuskich, ale z powodu przymiotów pisarza chełmskiego⁸². Prawdopodobnie W. Węgleński prosił też o wsparcie tej kandydatury marszałka nadwornego F. Rzewuskiego⁸³. Jednak w kwietniu 1782 r. J. Rzewuski pisał, że nie aspiruje do urzędu sędziego. Obawiał się, że pominięty przy obsadzie wakansu Weresczczyński, bardzo wpływowy w ziemi, mógłby stać się jego nieprzyjacielem. J. Rzewuski przypomniał o roli podsędka na sejmiku chełmskim w 1776 r. Pisarz ziemski prosił o urząd zwolniony przez Weresczczyńskiego w wyniku awansu⁸⁴.

Wspomniana wcześniej protekcja Sapieżyny miała niewielki wpływ na decyzje Stanisława Augusta, choć król starał się utrzymywać wówczas poprawne relacje z siostrą hetmana Branickiego⁸⁵. Na sesji Rady Nieustającej z 30 kwietnia 1782 r. monarcha przekazał kasztelanę lubaczowską (po Marcinie Dydyńskim) staroście ochockiemu J. Komorowskiemu⁸⁶. Wyrastał on stopniowo na jednego z kluczowych przedstawicieli obozu dworskiego w ziemi chełmskiej. Nie wiadomo, jaką rolę w awansie Weresczczyńskiego odegrało poparcie wojewódzicowej mściśławskiej. Zambrzycki, agent trybunalski dworu, w lutym 1782 r. dowiedział się od T. Stamirowskiego, że dopiero wówczas podjęto zabiegi, żeby na opróżnionym przez niego urzędzie zasiadł podsędek chełmski⁸⁷.

⁸¹ E. Sapieżyna do A. Cieciszowskiego, Kodeń, 9 IV 1782, BC, 689, s. 175–176. Cieciszowski kierował Gabinetem króla w latach 1780–1783: M. Rymyszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 114–115. Na temat ówczesnej roli M. Poniatowskiego zob. Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 456–458.

⁸² W. Węgleński do króla, 13 II 1782, BC, 694, s. 127. Kopia tego listu („Kopia listu do dworu”) znajduje się w: BC, 697, s. 73.

⁸³ W. Węgleński do NN [F. Rzewuski?], 13 II 1782, BC, 694, s. 129.

⁸⁴ J. Rzewuski do NN, Lublin, 13 IV 1782, BC, 686, s. 795–796. Wątpliwości budzi osoba adresata listu. Wiadomo, że chodzi o kogoś, kto protegował J. Rzewuskiego do urzędu sędziego ziemskiego. W grę wchodzić więc mogą W. Węgleński (co jest bardziej prawdopodobne) lub F. Rzewuski.

⁸⁵ W. Filipczak, *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*, w: *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 55–57, 60–61.

⁸⁶ Protokół Rady Nieustającej z 30 IV 1782, AGAD, tzw. Metryka Litewska, dz. VII (dalej: ML VII), 41, k. 3. Chorąży chełmski M. Suchodolski nie pojawił się nawet wśród konkurentów do kasztelanii. Nominacja na kasztelanę lubaczowską dla J. Komorowskiego nosiła datę 9 VII 1784: *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej*, s. 134.

⁸⁷ Zambrzycki do A. Cieciszowskiego, Piotrków, luty 1782, BC, 695, s. 243.

Sprawa obsady sęstwa chełmskiego skomplikowała się. Uprawniony do wydania uniwersału zwołującego sejmik elekcyjny wojewoda ruski August Czartoryski zmarł w Warszawie 4 kwietnia 1782 r.⁸⁸ Król początkowo zaproponował wakujący urząd synowi zmarłego, Adamowi K. Czartoryskiemu. Starosta generalny podolski oraz ówczesny marszałek Trybunału Litewskiego propozycji jednak nie przyjął⁸⁹. W tej sytuacji monarcha zdecydował się powołać na województwo ruskie Stanisława Szczęsnego Potockiego. Decyzja w tej sprawie zapadła na posiedzeniu Rady Nieustającej 26 kwietnia 1782 r.⁹⁰ Zmiana ta miała wzmocnić wpływ króla na sejmiki chełmskie. Miejsce A.A. Czartoryskiego, przedstawiciela opozycji magnackiej, zajął Szczęsny Potocki, który wówczas współpracował politycznie z dworem⁹¹. Nowy wojewoda ruski wydał 23 maja uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny. Wyboru czterech kandydatów do sęstwa miano dokonać dzień po sejmiku deputackim, tj. 16 lipca 1782 r.⁹²

Sejmiki deputackie zwykle były generalną próbą sił przed sejmikami poselskimi, o które w 1782 r. – ze względu na „afere krakowską” – toczyła się szczególnie ostra walka. W Chełmie obyło się jednak bez poważniejszych emocji. Obrady 15 lipca zagał kasztelan W. Węgleński. Marszałkiem sejmiku został starosta ulański Franciszek Prażmowski. Na deputata wybrano jednogłośnie starostę łojowskiego Baltazara Pągowskiego⁹³. Na pisarza rejestru ziemi chełmskiej w Trybunale powołano wicesgerenta grodzkiego chełmskiego Józefa Wereszczyńskiego⁹⁴.

⁸⁸ K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010, s. 24.

⁸⁹ W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 85.

⁹⁰ Protokół Rady Nieustającej z 26 IV 1782, AGAD, ML VII, 40, k. 106. Proszący wcześniej o ten urząd wojewoda połocki Józef Sosnowski (Sosnowski do króla, Ratno 15 IV 1782, BC, 688, s. 247) otrzymał odpowiedź odmowną, Stanisław August powołał się na fakt, że Sosnowski nie wszedł do grona trzech kandydatów wybranych przez Radę: król do Sosnowskiego, Warszawa, 27 IV 1782, BC, 688, s. 249.

⁹¹ E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, PSB, t. 28, Wrocław 1984–1985, s. 186–187; W. Filipczak, *Rywalizacja o mandaty poselskie w województwie braclawskim przed sejmem z roku 1786*, w: *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2022, s. 278–279.

⁹² Laudum sejmiku elekcyjnego, Chełm, 16 VII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 23.

⁹³ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 16. Osobne laudum, co w Chełmie było wówczas zwyczajem, dotyczyło wyboru pisarza rejestru ziemi chełmskiej w Trybunale: Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 13.

⁹⁴ Laudum sejmiku deputackiego (wybór pisarza rejestru), Chełm, 15 VII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 13. Na temat obowiązków wicesgerentów grodzkich chełmskich zob. J. Ło-

Dzień później, 16 lipca 1782 r., kasztelan W. Węgleński zagał sejmik elekcyjny. Marszałkiem koła rycerskiego został starościc krasnostawski Antoni Stamirowski. Zgromadzeni wyłonili czterech kandydatów do urzędu sędziego ziemskiego, którymi byli: podczaszy krasnostawski Józef Dydyński, podsędek J. Wereszczyński, podstoli chełmski Onufry Węgleński i starosta czulczycki Franciszek Kunicki. W uchwale zaznaczono jednak wyraźnie, że szczególnym „afektem” zgromadzonych cieszy się podsędek Wereszczyński⁹⁵.

Wiele wskazuje, że zrealizowano scenariusz ustalony przed obradami, a akceptowali go przedstawiciele rodzin odgrywających czołowe role na chełmskiej scenie politycznej, m.in. Węgleńscy, Wereszczyńscy czy Stamirowscy. Wydaje się, że odłożono na bok wcześniejsze niesnaski. Z zabiegów o urząd sędziego zrezygnował zapewne W. Poletyło. Obecność wśród kandydatów do sęstwa F. Kunickiego była prawdopodobnie związana z chęcią pokazania się przed sejmikiem poselskim. Nominacja podsędka Wereszczyńskiego na sędziego ziemskiego chełmskiego nosiła datę 30 lipca 1782 r.⁹⁶ Jego awans oznaczał wzmocnienie wpływów stronnictwa hetmańskiego, z którym od lat był związany. Układ sił w ziemstwie zależał też od kolejnych nominacji na urzędy sądowe, wynikających z wakansu na podsędstwie. Sejmiki elekcyjne je poprzedzające miały się odbyć już po obradach sejmu.

W wykazie kandydatów do poselstwa, przygotowanym przed sejmem w 1782 r. w Gabinetecie Stanisława Augusta, zapewne w pierwszej dekadzie maja, przy ziemi chełmskiej wpisani byli: kasztelan chełmski Olędzki, starosta czulczycki Kunicki oraz płk Gintowt⁹⁷.

Przedsejmowe obrady w Chełmie 19 sierpnia 1782 r. zagał kasztelan W. Węgleński. Marszałkiem sejmiku został deputat z kadencji 1780/1781, skarbnik krasnostawski i pisarz grodzki chełmski Ignacy Szorc. Kasztelan chełmski podał czterech kandydatów do poselstwa, którymi byli: starosta czulczycki F. Kunicki, podstoli horodelski Piotr Lubowiecki, chorąży buski Feliks Olędzki oraz pułkownik I. Gintowt Dziewałowski. Tekst uchwały nie jest jednoznaczny, ale sugeruje raczej, że przeprowadzono głosowanie. Mandaty poselskie uzyskali Kunicki i Lubowiecki⁹⁸. Instrukcja poselska (18 punktów) zawierała postulat skrócenia proce-

sowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urządzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004, s. 102–103.

⁹⁵ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 16 VII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 23–23v.

⁹⁶ *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej*, s. 185.

⁹⁷ „Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782”, AGAD, ZP, 126, k. 114v; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 84.

⁹⁸ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 19 VIII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 84.

dury wyboru Rady Nieustającej lub przedłużenia sejmu. Nie było w niej odniesień do „afery krakowskiej”, co było zgodne z oczekiwaniami króla⁹⁹. Z perspektywy przebiegu obrad parlamentu należy uznać, że sejmik poselski przyniósł sukces opozycji. Posłowie Kunicki i Lubowiecki w czasie sejmowych głosowań poparli opozycyjny projekt posła lubelskiego S.K. Potockiego w sprawie sołytkowskiej¹⁰⁰. Zwraca uwagę zwłaszcza postawa starosty czułczyckiego, który później współpracował ze stronnictwem dworskim.

Wojewoda ruski S. Potocki 15 sierpnia 1782 r. wydał uniwersał na sejmik mający wybrać kandydatów na podsędkę chełmskiego (oblatowano go dopiero 7 października). Termin zgromadzenia wyznaczono na 5 listopada. W tym dniu kasztelan W. Węgleński zagał obrady w Chełmie. Marszałkiem sejmiku został chorąży krasnostawski Mateusz Świrski. Na kandydatów do wakującego urzędu wybrani byli: pisarz ziemski J. Rzewuski, szambelan Józef K. Świrski, starosta chotecki J.O. Rokicki i Cyriak Przyborowski. Także tym razem wskazano faworyzowanego przez sejmik kandydata, którym był J. Rzewuski¹⁰¹. On też otrzymał nominację na podsędkę chełmskiego, która nosiła datę 13 listopada 1782 r.¹⁰² Pozycja J. Rzewuskiego na miejscowej scenie politycznej nie jest jasna. Jego awans wspierał kasztelan W. Węgleński. Kilka lat później Branicki pisał o podsędku chełmskim jako o swoim przyjacielu; wiadomo również, że utrzymywali kontakty już w 1782 r.¹⁰³ Zapewne więc awans J. Rzewuskiego był wzmocnieniem stronnictwa hetmańskiego w ziemi chełmskiej.

Szczęśny Potocki 31 grudnia 1782 r. wydał w Warszawie uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny, który miał wybrać kandydatów na urząd pisarza ziemskiego chełmskiego. Zgodnie z nim obrady rozpoczęły się w Chełmie 27 stycznia 1783 r. Zagał je kasztelan W. Węgleński. Marszałkiem sejmiku został Wacław Boniecki, generał adiutant buławy polnej litewskiej. Na kandydatów do pisarstwa ziemskiego wybrani byli: regent ziemski chełmski Jan Skoczylas Piasecki, miecznik

⁹⁹ Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm, 19 VIII 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 82–83; W. Filiczak, *Życie sejmikowe*, s. 86–87.

¹⁰⁰ Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej, AGAD, ZP, 108, k. 30v, 34v, 47v, 51v, 65v, 69v, 82v, 86v. Tylko w dwóch głosowaniach nad trzecim punktem projektu S.K. Potockiego posłowie chełmscy byli nieobecni; w pozostałych udzielili mu poparcia. Szerzej na temat projektu „O rezolucjach Rady” zob. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa*, s. 163–164; W. Filiczak, *Życie sejmikowe*, s. 96.

¹⁰¹ Laudum sejmiku elekcyjnego, Chełm, 5 XI 1782, AP Lublin, KGCR, 91, k. 295–295v.

¹⁰² *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 178.

¹⁰³ J. Rzewuski do NN, Lublin, 13 IV 1782, BC, 686, s. 795; F.K. Branicki do I. Potockiego, Biała Cerkiew, 23 VII 1786, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (dalej: APP), 279, s. 72.

chełmski Ignacy Rulikowski, sędzia grodzki chełmski Antoni Gałęzowski i podśędkowicz chełmski Karol Boniecki¹⁰⁴. Królewską nominację na wakujący urząd, noszącą datę 4 lutego 1783 r., otrzymał ostatecznie Gałęzowski¹⁰⁵. Był on siostrzeńcem W. Węgleńskiego, który też protegował go do pióra ziemskiego. Kasztelan chełmski podkreślał jego doświadczenie na urzędach sądowych, gdyż był kolejno pisarzem i sędzią grodzkim chełmskim¹⁰⁶. Gałęzowski miał również protektora spoza ziemi chełmskiej. Jego starania o pióro ziemskie wspierał Stanisław Kossowski, starosta sieradzki, ale politycznie aktywny także w województwie lubelskim¹⁰⁷.

Kampania sejmowa 1782 r. pokazała, że dotychczasowa polityka dworu starającego się wykorzystać wpływy związanych z Rzewuskimi Węgleńskimi nie sprawdziła się w sytuacji silnej polaryzacji politycznej. Nie tylko w ziemi chełmskiej widoczny był brak dostatecznego zaplecza stronnictwa regalistycznego. Wpływy opozycji we wschodniej Koronie, które uwidoczniły się na sejmie 1782 r., skłoniły króla do przebudowy kierownictwa obozu regalistycznego w tej części kraju. Działania sejmikowe zwolenników dworu miał koordynować „triumwirat” w składzie: marszałek wielki koronny (do sierpnia 1783 r. marszałek nadworny litewski) Michał Mniszech, wojewoda ruski Szczęśny Potocki i kasztelan kijowski Józef Stempkowski. Układ ten funkcjonował wprawdzie krótko, jedynie w latach 1783–1784, ale miał duże znaczenie dla ziemi chełmskiej, która obok Kijowszczyzny, Braclawszczyzny, Wołynia i Podola, była obszarem jego działania¹⁰⁸. Szczególnie istotna była rola Szczęsnego Potockiego, który jako wojewoda ruski od 1782 r. miał prawo zwoływania chełmskich sejmików elekcyjnych i uzyskał znaczący wpływ na obsadę miejscowych urzędów. W czerwcu 1783 r. podczas narady „triumwiratu”, która odbywała się u marszałka Mniszcha w Wiśniowcu, ustalono, że regaliści będą promować w ziemi chełmskiej na deputata I. Gintowta Dziewałtowskiego¹⁰⁹. Liderzy regalistów spodziewali się, że kandydat do po-

¹⁰⁴ Laudum sejmiku elekcyjnego, Chełm, 27 I 1783, AP Lublin, KGCR, 93, k. 32.

¹⁰⁵ *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 165.

¹⁰⁶ W. Węgleński do króla, b.m.d., BC, 694, s. 126.

¹⁰⁷ S. Kossowski do NN, Bełżyce, 3 II 1783, BC, 669, s. 483. Już wcześniej Stanisław Badeni miał zapewniać Kossowskiego o przychylności króla dla Gałęzowskiego. Na temat S. Kossowskiego zob. B. Krakowski, *Kossowski Stanisław*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 320; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 333.

¹⁰⁸ Szerzej ten problem został omówiony w: W. Filipczak, *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, w: *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017, s. 667–678.

¹⁰⁹ J. Stempkowski do króla, Łabuń, 20 VI 1783, BC, 688, s. 493; M. Mniszech do króla, Wiśniowiec, 22 VI 1783, BC, 673, s. 621.

selstwa z poprzedniego roku będzie musiał rywalizować o miejsce w Trybunale z sędzią ziemskim Wereszczyńskim, którego popierać mieli zwolennicy hetmana Branickiego¹¹⁰.

Stronnikom dworu udało się zrealizować plan ustalony w Wiśniowcu. Już po wyborze na deputata I. Gintowt Dziewałtowski twierdził, że próbował mu w tym przeszkodzić przysłany z Białej Cerkwi hetmańczyk – K. Kurdwanowski, choć wcześniej („niedawno”) Branicki promował go do tej funkcji¹¹¹. Na podstawie uchwały z 15 lipca 1783 r. niewiele da się powiedzieć o przebiegu sejmiku. W laudum nie podano informacji, kto zagał obrady. Marszałkiem koła rycerskiego był stolnik chełmski W. Poletyło. Na deputata wybrany został I. Gintowt Dziewałtowski, starosta kraśniński¹¹². Z jego listu do króla wynika, że wybór był jednogłośny i nie zgłoszono innego kandydata do funkcji¹¹³. Odpowiadając na list Gintowta, król wyraził zadowolenie z wyniku elekcji deputackiej¹¹⁴.

W 1784 r. sejmik deputacki w Chełmie był szczególnie ważny, gdyż tam miał zostać wybrany na deputata Ludwik Wilga, wojewoda czernihowski. Wilga, protegowany Szczęsnego Potockiego, był popieranym przez króla kandydatem do funkcji marszałka Trybunału Koronnego¹¹⁵. Wybór przez Wilgę sejmiku w Chełmie, a nie we Włodzimierzu (czernihowskiego) budził zdziwienie. Do Stanisława Augusta dochodziły wieści, że hetman Branicki zamierza przeszkodzić jego elekcji. Pojawiały się nawet plotki, że wojewoda czernihowski podjął taką decyzję, żeby uniknąć konieczności pełnienia kosztownej funkcji marszałka trybunalskiego¹¹⁶. Pogłoski te jednak się nie potwierdziły. Gotowość pomocy Wildze deklarowali chełmscy działacze sejmikowi, także ci, którzy mieli związki ze stronnictwem hetmańskim. Chęć wsparcia zabiegów wojewody czernihowskiego o funkcję deputacką oświadczył 5 lipca W. Węgleński. Kasztelan pisał, że uspokoił już „poróżnione umysły niektórych obywatelów”, a wybór Wilgi będzie jednomyślny¹¹⁷. Także starosta czulczycki Kunicki (poseł z 1782) obiecywał wsparcie wojewody czernihowskiego „chęcią i kredytem”¹¹⁸. Największą niespodziankę stanowiły jednak analogiczne deklaracje ze strony sędziego ziemskiego Wereszczyńskiego.

¹¹⁰ J. Stempkowski do króla, Łabuń, 20 VI 1783, BC, 688, s. 494.

¹¹¹ I. Gintowt Dziewałtowski do króla, Leszczany, 19 VII 1783, BC, 663, s. 29.

¹¹² Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1783, AP Lublin, KGCR, 94, k. 20–20v.

¹¹³ I. Gintowt Dziewałtowski do króla, Leszczany, 19 VII 1783, BC, 663, s. 29.

¹¹⁴ Król do I. Gintowta Dziewałtowskiego, 30 VII 1783 (minuta listu), BC, 663, s. 35.

¹¹⁵ W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 120. Zob. też idem, *Relacje między...*, s. 672.

¹¹⁶ Król do S.S. Potockiego, b.d. (minuta listu, po 15 VII 1784), BC, 735, s. 752.

¹¹⁷ W. Węgleński do króla, Chełm, 5 VII 1784, BC, 731, s. 313.

¹¹⁸ F. Kunicki, b.m.d. [początek lipca 1784], BC, 733, s. 677.

Zapowiedzi chełmskich „primorów” Stanisław August przyjmował z zadowoleniem¹¹⁹. Postawa sędziego ziemskiego chełmskiego zwróciła na siebie uwagę regalistów. Bardzo pozytywnie postępowanie Wereszczyńskiego ocenił L. Wilga, który uważał, że ma on najsilniejsze wpływy w ziemi chełmskiej. Wojewoda prosił nawet o przysłanie mu orderu dla sędziego chełmskiego, by mógł mu go wręczyć w czasie sejmiku¹²⁰. Zdziwienie budziło poparcie kandydata regalistów przez człowieka, który „bywał na czele robót hetmańskich”¹²¹. Przyczynę życzliwości Wereszczyńskiego dla Wilgi wiązano z wakansiem podkomorstwa chełmskiego po śmierci Łukasza Węgleńskiego.

Wojewoda ruski Szczęsny Potocki 14 czerwca 1784 r. wydał w Tulczynie uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny podkomorski do Chełma na 18 sierpnia¹²². O stanowisku biskupa płockiego M. Poniatowskiego informował Stanisława Augusta Pius Kiciński pełniący obowiązki szefa Gabinetu królewskiego¹²³. Królewski brat, krytycznie oceniający L. Wilgę, za korzystne uznał, że jego korespondencja wcześniej ujawniła podkomorskie aspiracje Wereszczyńskiego¹²⁴. Monarcha na sugestię wojewody czernihowskiego w sprawie orderu odpowiedział wymijająco. Wyjaśniał, że już zadeklarował nie przyznawać orderów do czasu sejmu. Król w liście do Wilgi nie wykluczał jednak, że sędzia chełmski może otrzymać order „po zakończonych sejmikowych robotach”, a już wcześniej ma szansę być nagrodzony podkomorstwem¹²⁵. Prawdopodobnie ta deklaracja miała charakter taktyczny. Po sejmiku deputackim król pisał bowiem do Szczęsnego Potockiego:

Wereszczyński sędzia chełmski do podkomorstwa dążący wielkie czyny oświadczenia swojej powolności dla mnie. Obaczmy dalej. Przed sejmikami zrazu niby ostrzegał o przeciwnościach hetmana. Potym radził wojewodzie czernihowskiemu do hetmana pisać. Wojewoda to uczynił, a hetman grzecznie odpisał¹²⁶.

¹¹⁹ Król do F. Kunickiego, Warszawa, 9 VII 1784, BC, 733, s. 679; król do W. Węgleńskiego, Warszawa, 9 VII 1784, BC, 731, s. 315; król do J. Wereszczyńskiego, Warszawa, 9 VII 1784, BC, 731, s. 291 (była to odpowiedź na list sędziego chełmskiego z 6 lipca).

¹²⁰ L. Wilga do króla, Chełm, 7 VII 1784, BC, 731, s. 373–375.

¹²¹ S.S. Potocki do króla, Tulczyn, 9 VII 1784, BC, 735, s. 734.

¹²² Uniwersał S.S. Potockiego, Tulczyn, 14 VI 1784, AP Lublin, KGCR, 95a, k. 539.

¹²³ J. Michalski, *Kiciński Pius*, PSB, t. 12, Wrocław 1966, s. 383.

¹²⁴ P. Kiciński do króla, 1 VII 1784, BC, 924, s. 225.

¹²⁵ Król do L. Wilga, Warszawa, 9 VII 1784, BC, 731, s. 377.

¹²⁶ Król do S.S. Potockiego, 20 VII 1784 (brulion listu), BC, 735, s. 739.

Być może monarcha podejrzewał ukartowaną grę obozu hetmańskiego, która miała przekonać go do kandydatury Wereszczyńskiego na podkomorzego chełmskiego.

Obrady sejmu deputackiego w Chełmie z 15 lipca 1784 r. zagał kasztelan chełmski W. Węgleński. Marszałkiem zgromadzenia został Onufry Węgleński, podstoli chełmski. Na deputata Trybunału Koronnego jednogłośnie wybrano wojewodę czernihowskiego L. Wilgę¹²⁷. Wszystko wskazuje więc, że obrady potoczyły się zgodnie z obietnicami miejscowych liderów sejmikowych. Stronnicy hetmańscy nie zamierzali przeciwdziałać elekcji królewskiego kandydata na funkcję marszałka trybunalskiego.

Wydarzeniem nie mniej ważnym niż obrady deputackie był sejmik przedsejmowy. Przygotowania do niego toczyły się przynajmniej od wiosny 1784 r. Według przygotowanej w Gabinetie królewskim „planty” dworskiej za wybór reprezentantów ziemi chełmskiej odpowiadali wojewoda ruski Szczęśny Potocki i kasztelan bełski J. Komorowski¹²⁸. W innych źródłach nie znalazłem informacji potwierdzających tak dużą rolę Komorowskiego w ówczesnych działaniach sejmikowych regalistów. Być może kasztelanowi bełskiemu utrudniał angażowanie się w kampanię spór z hetmanem S. Rzewuskim o dobra starostwa stulneńskiego. W lipcu 1784 r. kasztelan bełski zwracał się w tej sprawie do Stanisława Augusta¹²⁹. Ostatecznie Komorowski, dzięki wsparciu króla, uzyskał korzystny dla siebie wyrok trybunalski w 1785 r., co jednak nie zakończyło konfliktu¹³⁰.

W początkowej fazie przygotowań (zapewne w maju 1784 r.) wśród osób pretendujących do poselstwa chełmskiego wymieniani byli: stolnik chełmski (według „planty”: krasnostawski) Poletyło, sędzia ziemski Wereszczyński, W. Suchodolski, starosta krasnostawski Stamirowski i Boniecki (zapewne Wacław, podsędkowicz

¹²⁷ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1784, AP Lublin, KGCR, 95a, k. 548–548v. Tekst uchwały można znaleźć także w wypisie z ksiąg grodzkich chełmskich: BC, 731, s. 389–392.

¹²⁸ „Kandydaci do poselstwa w roku 1784”, AGAD, ZP, 128, k. 24; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 124. J. Komorowski był kasztelanem bełskim od 6 VI 1783 r.: *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 36. Wybór trzech kandydatów do kasztelanii nastąpił już 30 maja, ale wówczas żaden z nich nie otrzymał urzędu, gdyż król był nieobecny na sesji Rady: Protokół Rady Nieustającej z 30 V 1783 r., AGAD, ML VII, 47, k. 19.

¹²⁹ J. Komorowski do króla, Siedliska, 16 VII 1784, BC, 669, s. 395–396.

¹³⁰ J. Komorowski do króla, 10 VIII 1785, BC, 697, s. 553. Kasztelan Komorowski odegrał znaczącą rolę w działaniach sejmikowych chełmskich regalistów w 1788 r.: J. Michalski, *Sejmiki poselskie*, s. 344.

chełmski). Poparcie dworu mieli początkowo dwaj ostatni¹³¹. Wkrótce jednak ta lista stała się nieaktualna. Wydaje się, że czterej pierwsi pretendenci zrezygnowali z zabiegów o mandat poselski.

O przygotowaniach opozycji do sejmików poselskich wiadomo bardzo niewiele. Antoni S. Czetwertyński pisał 19 lipca 1784 r. do M. Mniszcha, że stronnicy hetmana „oświadczają się, że choćby i Lubomlszczyzną przyszło hazardować na utrzymanie swoich przyjaciół... z Chełma Mierzejewskiego i Suchodolskiego”¹³². Doniesienia te jednak nie potwierdziły się. J. Mierzejewski na sejmie grodzieńskim był posłem podolskim, a K. Kurdawnowski – czernihowskim¹³³.

Sejmik przedsejmowy w chełmskim kościele Pijarów zagał 16 sierpnia 1784 r. kasztelan W. Węgleński. Na marszałka koła rycerskiego wybrano A. Gałęzowskiego, pisarza ziemskiego chełmskiego. Posłami na sejm zostali jednogłośnie starosta czulczycki F. Kunicki i podsędkowicz W. Boniecki¹³⁴. Instrukcja poselska (29 punktów) nie zawierała punktów, które można uznać za wynikające z wpływów opozycji magnackiej. Propozycja nadania indygenatu Karłowi Heinrichowi von Nassau-Siegen była nawet zgodna z oczekiwaniami dworu, choć postulat ten na sejmie popierał także siostrzeniec Branickiego, generał artylerii litewskiej K. Sapieha¹³⁵. Kunicki, choć nie był przewidziany w „plancie” dworskiej, nie zaprezentował się w Grodnie jako malkontent. W mowie z 20 października 1784 r. m.in. pozytywnie ocenił działalność Rady Nieustającej¹³⁶. Jego projekt powołania milicji ziemiańskiej nie był wprawdzie zgodny z polityką militarną dworu, ale było to związane raczej z odmiennymi poglądami dużej części szlachty na tę sprawę¹³⁷.

¹³¹ „Kandydaci do poselstwa w roku 1784”, AGAD, ZP, 128, k. 24. Przy nazwisku Suchodolski jest dopisek „ex lubelski”. Chodziło więc o posła lubelskiego z 1782 r. W. Suchodolskiego. Na temat jego działalności na tym sejmie zob. M. Podgórzak, op. cit., s. 304.

¹³² *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, w: K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898, s. 111.

¹³³ A. Stroynowski, *Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej*, Częstochowa 2020, s. 200, 203.

¹³⁴ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 16 VIII 1784, AP Lublin, KGCR, 95a, k. 421–421v.

¹³⁵ Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm, 16 VIII 1784, AP Lublin, KGCR, 95a, k. 422–424; A. Stroynowski, *Obrady sejmu grodzieńskiego*, s. 80, 107–108.

¹³⁶ *Dyaryusz sejmu wolnego ordynaryjnego grodzieńskiego szeszcioniedzielnego roku panskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawiającego się*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 78–79; A. Stroynowski, *Obrady sejmu grodzieńskiego*, s. 66.

¹³⁷ F. Kunicki, poseł chełmski, „Milicya ziemiańska” (projekt konstytucji), AGAD, ZP, 107, k. 157; A. Stroynowski, *Obrady sejmu*, s. 170. Zob. też E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 161–164.

Dwa dni po obradach poselskich, 18 sierpnia 1784 r., zebrał się w Chełmie sejmik elekcyjny. Obrady zagał kasztelan W. Węgleński. Marszałkiem koła rycerskiego został jednomyślnie podczaszy chełmski Maciej Ciemniwski. Pretendentów do podkomorstwa było aż siedmiu. Zapewne rozpoczęto procedurę głosowania. Nie została jednak dokończona, gdyż z rywalizacji wycofali się: stolnik chełmski W. Poletyło, podczaszy chełmski M. Ciemniwski i podczaszy krasnostawski Józef Dydyński. Wyłonionymi przez sejmik kandydatami do wakującego podkomorstwa zostali ostatecznie: chorążowie Michał Suchodolski (chełmski) i Mateusz Świrski (krasnostawski), sędzia ziemski J. Wereszczyński i starosta czulczycki F. Kunicki¹³⁸.

Działania mające na celu uzyskanie poparcia dla swojej kandydatury na dworze królewskim podejmował Kunicki. Starał się on uzyskać pomoc Szczęsnego Potockiego. Za pośrednictwem kasztelana kamienieckiego Leonarda Świejkowskiego zabiegał o listy polecające wojewody ruskiego, które miały zostać wysłane do Warszawy¹³⁹. Starosta czulczycki „prezentował się” Stanisławowi Augustowi, ale otrzymał odpowiedź, że jego prośba odniesie skutek, kiedy uzyska poparcie Szczęsnego Potockiego. Kunicki 25 sierpnia 1784 r. napisał więc list do wojewody ruskiego, w którym informował o wynikach sejmików poselskiego i podkomorskiego, a także o rezultatach swoich zabiegów na dworze. Starosta czulczycki prosił Potockiego, aby przesłał mu listy z rekomendacjami skierowane do króla i biskupa płockiego M. Poniatowskiego¹⁴⁰. Osiem dni po sejmiku elekcyjnym Stanisław August napisał w sprawie podkomorstwa chełmskiego do Szczęsnego Potockiego. Król deklarował, że nie podejmie ostatecznej decyzji co do obsady tego urzędu bez porozumienia się z nim w Grodnie¹⁴¹. Jednocześnie taką samą wiadomość przekazał wojewodzie ruskiemu M. Mniszech. Marszałek koronny pisał, że monarcha czeka na rekomendację Potockiego względem podkomorstwa chełmskiego. Wezwał też wojewodę ruskiego, by jak najszybciej przyjechał do Grodna, gdzie król był spodziewany 27 września¹⁴². Szczęśny Potocki odpowiedział monarsze już

¹³⁸ Laudum sejmiku elekcyjnego, Chełm, 18 VIII 1784, AP Lublin, KGCR, 95a, k. 413–413v.

¹³⁹ F. Kunicki do S.S. Potockiego, Puławy, 25 VIII 1784, Центральний державний історичний архів України, Київ (dalej: CDIAU), f. 49, opys 2, sprawa 2046, k. 4. Na temat działalności publicznej L. Świejkowskiego w latach 1784–1786 zob. D. Rolnik, *Leonarda Marcina Świejkowskiego (1721–1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016, s. 423–446.

¹⁴⁰ F. Kunicki do S.S. Potockiego, Puławy, 25 VIII 1784, CDIAU, f. 49, opys 2, sprawa 2046, k. 4–4v.

¹⁴¹ Król do S.S. Potockiego, 26 VIII 1784 (brulion listu), BC, 735, s. 783.

¹⁴² M. Mniszech do S.S. Potockiego, Warszawa, 26 VIII 1784, CDIAU, f. 49, opys 2, sprawa 2170, k. 22.

30 sierpnia. Wojewoda promował do wakansu Kunickiego. Pisał na temat starosty czulczyckiego: „abyś mu W.K.M. Pan Miłościwy uczynioną nadzieję przeszłej zimy w konferowaniu podkomorstwa spełnić raczył”. Wojewoda ruski zapewniał też, że Kunicki będzie „przywiązany do króla swego obywatelem”¹⁴³. Okazało się więc, że nadzieje czynione sędziemu Wereszczyńskiemu odegrały rolę posunięcia taktycznego, które miało go skłonić do zgodnej współpracy z regalistami do końca kampanii sejmikowej. Król nominował Kunickiego na podkomorzego 9 października 1784 r.¹⁴⁴ Nieodległa przyszłość pokaże, że decyzja ta była trafna z punktu widzenia monarchy.

W kwietniu 1785 r. L. Wilga zarekomendował monarsze Wereszczyńskiego do Orderu Św. Stanisława. Sędzia ziemski chełmski zwrócił się do wojewody czernihowskiego z prośbą w tej sprawie. Wilga pisał o deklaracjach sędziego i wyrażał przekonanie o jego wierności wobec króla. Wereszczyński składał je w czasie kwietniowej reasumpcji Trybunału Koronnego w Lublinie¹⁴⁵. W liście do króla z 8 kwietnia odniósł się on do sprawy podkomorstwa chełmskiego. Podkreślił akceptację decyzji monarchy i polecił się na przyszłość jego względom¹⁴⁶. W odpowiedzi na prośbę Wilgi Stanisław August pisał, że jej realizacja nastąpi „niezadługo”, co rzeczywiście miało miejsce¹⁴⁷.

Na sejmie grodzieńskim w 1784 r. Szczęsny Potocki ujawnił krytyczne stanowisko wobec polityki króla i rozpoczął współpracę z liderami opozycji magnackiej¹⁴⁸. Zmiana postawy wojewody ruskiego groziła komplikacjami w odniesieniu do wpływów regalistycznych w ziemi chełmskiej. Przygotowania do sejmików deputackich z lipca 1785 r. ukazują jednak, że głównym problemem przywódców stronnictwa dworskiego był początkowo brak dostatecznej znajomości tamtejszych układów personalnych.

¹⁴³ S.S. Potocki do króla, Tulczyn, 30 VIII 1784, BC, 735, s. 789.

¹⁴⁴ *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 173.

¹⁴⁵ L. Wilga do króla, Lublin, 14 IV 1785, BC, 731, s. 402–403. Lubelska reasumpcja Trybunału nastąpiła 4 IV 1785: *Deputaci Trybunału*, s. 259.

¹⁴⁶ J. Wereszczyński do króla, 8 IV 1785, BC, 698, s. 1421.

¹⁴⁷ Król do L. Wilgi, 26 IV 1785 (minuta listu), BC, 731, s. 415. J. Wereszczyński otrzymał Order Św. Stanisława jeszcze w 1785 r.: S. Łoza, *Kawalerowie Orderu Św. Stanisława 1765–1813*, Warszawa 1925, s. 38.

¹⁴⁸ E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, s. 187; A. Stroynowski, *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, w: *Sic erat in votis. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 375–376.

W ziemi chełmskiej pojawiło się dwóch kandydatów do funkcji sędziego trybunalskiego¹⁴⁹. Byli nimi Poetyło i Suchodolski. Korespondencja króla z M. Mniszchem z czerwca 1785 r. wskazuje, że kierownictwo stronnictwa dworskiego miało początkowo problemy z ustaleniem personaliów pretendentów. Marszałek koronny, który uzyskał informację na ten temat od L. Wilgi, uważał, że nie jest nim W. Poetyło¹⁵⁰. Wiadomość ta okazała się błędna. Ponieważ Mniszech widział go „w rejestrze ekskludowanego”, początkowo opowiedział się za Suchodolskim i pisał w tej sprawie do prymasa M. Poniatowskiego¹⁵¹. Monarcha po naradach z wojewodą lubelskim Kajetanem Hryniewieckim, koniuszym koronnym Janem Kickim i kanclerzem A.O. Okęckim ustalił jednak, że kandydatem do funkcji jest W. Poetyło. Stolnik chełmski został uznany za osobę odpowiednią do jej pełnienia. Stanisław August sądził, na podstawie informacji przekazanej przez W. Węgleńskiego kanclerzowi koronnemu, że drugi kandydat – adiutant Suchodolski – jest bratem W. Suchodolskiego, który zasłynął jako opozycyjny poseł lubelski w 1782 r. Kasztelan chełmski negatywnie odniósł się do jego zabiegów, a popierał W. Poetyłę¹⁵². Mniszech z kolei wyjaśniał, że Suchodolski ubiegający się o funkcję deputata chełmskiego jest bratem chorążego i podstarościego lubelskiego Antoniego, a nie Wojciecha. Marszałek koronny akceptował jednak stanowisko króla w sprawie Poetyły. Mniszech sądził, że pomoc W. Węgleńskiego zapewni mu wybór na deputata¹⁵³. W końcu czerwca marszałek koronny deklarował, że skłonił chorążego lubelskiego do rezygnacji z promowania kandydatury brata. Mniszech przekazał też Wildze informację o stanowisku króla w sprawie wyboru deputata chełmskiego i zobowiązał go do poparcia Poetyły¹⁵⁴. Sądzę, że chodziło o wpływ wojewody czernihowskiego na stanowisko niepewnego politycznie J. Wereszczyńskiego. Z listu Mniszcha z okresu po sejmiku deputackim wynika, że wyraźne stanowisko króla spowodowało, że sędzia ziemski chełmski nie sprzeciwiał się elekcji W. Poetyły¹⁵⁵.

Obrady w Chełmie 15 lipca 1785 r. zagał podkomorzy F. Kunicki. Marszałkiem sejmiku został Ignacy Szymkowicz Szkliński, komornik graniczny chełmski.

¹⁴⁹ M. Poniatowski do W. Poetyły, b.d. [minuta listu, maj lub czerwiec 1785], AGAD, Archiwum ekonomiczne prymasa Michała Poniatowskiego, 121, k. 76–76v.

¹⁵⁰ M. Mniszech do króla, Dęblin, 14 VI 1785, BC, 927, s. 635.

¹⁵¹ M. Mniszech do króla, Dęblin, 20 VI 1785, BC, 927, s. 643.

¹⁵² Król do M. Mniszcha, 18 VI 1785 (minuta listu), BC, 927, s. 639–640. Na temat działalności W. Suchodolskiego w czasie sejmu w 1782 r. zob. M. Podgórzak, op. cit., s. 304.

¹⁵³ M. Mniszech do króla, Dęblin, 20 VI 1785, BC, 927, s. 643.

¹⁵⁴ M. Mniszech do króla, Dęblin, 30 VI 1785, BC, 927, s. 645.

¹⁵⁵ M. Mniszech do króla, Dęblin, 9 VIII 1785, BC, 927, s. 657.

Funkcję deputacką powierzono stolnikowi W. Poletyle jednogłośnie („jednostajnym serc obywatelskich okrzykiem”)¹⁵⁶. Wszystko więc wskazuje, że regalistyczna „planta” została zrealizowana bez komplikacji.

W. Poletyło, nowy deputat chełmski, starał się wzmocnić swoją pozycję w miejscowej hierarchii urzędniczej. Na początku września 1785 r. wysłał list w tej sprawie do I. Branickiej. Pisał w nim, że dotychczasowe urzędy (podwojewództwo czernihowskie i stolnikostwo chełmskie) zawdzięczał jej protekcji. Teraz prosił o wsparcie starań o chorąstwo krasnostawskie. Mateusz Świrski, aktualny chorąży, nie mógł zrezygnować z urzędu na rzecz syna. W grę wchodziło natomiast inne rozwiązanie. Świrski chciał „odstąpić” chorąstwo stolnikowi chełmskiemu, którego urząd miał otrzymać syn chorążego krasnostawskiego¹⁵⁷. Protekcja królewskiej siostry musiała być skuteczna. Nominacja Poletyły na urząd chorążego krasnostawskiego nosiła datę 25 listopada 1785 r. W tym samym dniu wystawiony został przywilej na stolnikostwo chełmskie dla Józefa Świrskiego¹⁵⁸.

Sejmik deputacki z 1785 r. podjął jeszcze trzy odrębne uchwały w sprawach interesujących dwór. Na sejmiku odczytano list okólny Departamentu Wojskowego z 9 lipca 1785 r., który zawierał „Projekt do werbunku” dotyczący reformy systemu rekrutacyjnego. Planowano wprowadzenie poboru rekruta proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich oraz miastach i miasteczkach szlacheckich. Król oczekiwał poparcia tego projektu¹⁵⁹. W Chełmie został on rozważony „z należytym uszanowaniem”. Sejmik nie zajął jednak stanowiska, deklarując, że będzie umieszczone w instrukcji poselskiej¹⁶⁰. Tego rodzaju działanie było akceptowane przez Stanisława Augusta, który je sugerował w korespondencji z J. Stempkowskim¹⁶¹. Kolejną sprawą, którą zajął się sejmik deputacki, było wysłanie ceremonialnego poselstwa z gratulacjami dla prymasa Michała Poniatowskiego¹⁶². Miało to związek z powołaniem królewskiego brata na urząd arcybiskupa gnieźnień-

¹⁵⁶ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1785, AP Lublin, KGCR, 96, k. 482.

¹⁵⁷ W. Poletyło do I. Branickiej, Piotrków, 3 IX 1785, AGAD, Podh., LXVI/7, s. 78–80; Z. Zielińska, *Poletyło Wojciech*, s. 295.

¹⁵⁸ *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 198, 202.

¹⁵⁹ Szerzej na temat projektu: E. Rostworowski, *Sprawa aukcji*, s. 149–150; E. Ratajczyk, *Przewyciężenie kryzysu militarnego Rzeczypospolitej przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87–88; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, 2009, 2, s. 44.

¹⁶⁰ Laudum sejmiku deputackiego (w sprawie projektu Departamentu Wojskowego), Chełm, 15 VII 1785, AP Lublin, KGCR, 96, k. 466.

¹⁶¹ W. Filipczak, *Samorząd szlachecki województwa kijowskiego w połowie lat 80. XVIII wieku (1783–1785)*, „Wieki Stare i Nowe” 10 (15), 2016, s. 91–92.

¹⁶² W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 140, 142.

skiego w październiku 1784 r.¹⁶³ W Chełmie na posłów do prymasa wybrani byli podstoli chełmski O. Węgleński i chorążyc krasnostawski Wojciech Świrski. Zaopatrzeni zostali w instrukcję, która miała jednak konwencjonalny charakter¹⁶⁴.

Dwór mógł być zadowolony z chełmskiego sejmiku deputackiego w 1785 r. Mimo politycznej wolty Szczęsnego Potockiego regaliści utrzymali odzyskaną w 1783 r. kontrolę nad miejscowymi elitami politycznymi. Szybko jednak sytuacja skomplikowała się ze względu na wzrost napięcia między opozycją a dworem, spowodowany głośną aferą Dogrumowej z początku 1785 r., a następnie związanym z tą sprawą manifestem hetmana Branickiego z 26 sierpnia tego roku¹⁶⁵. W ramach konsolidacji opozycji magnackiej jeden ze zjazdów malkontentów odbył się w pierwszej połowie sierpnia 1785 r. w Lubomlu. Zastępujący Branickiego w roli gospodarza Kajetanowie Miączyński i Kurdwanowski gościli tam jednak głównie szlachtę z Wołynia. Z ziemi chełmskiej przybyło niewiele osób, wymieniani są tylko Wydźga i kasztelanicy chełmscy Olędzcy¹⁶⁶ (synowie Andrzeja).

Kampania sejmikowa w 1786 r. zapowiadała się bardzo burzliwie, a wstępne przymiarki do niej zaczęły się wyjątkowo wcześniej; pierwsze informacje na ten temat pochodzą już z jesieni 1785 r.¹⁶⁷ W ziemi chełmskiej w kwietniu 1786 r. przygotowania sejmikowe nabrały już dużego tempa. F. Kunicki 5 kwietnia informował nieznanego adresata, że miecznik chełmski Ignacy Rulikowski, projektowany przez podkomorzego na deputata, nie zamierza podjąć się tej funkcji. Apelował więc o zachętę ze strony dworu w nadziei, że może wpłynie ona na zmianę decyzji. Alternatywnym kandydatem Kunickiego był adiutant Suchodolski ubiegający się o funkcję deputata w poprzednim roku. Podkomorzy pisał też o przygotowaniach sejmikowych, które w ziemi chełmskiej prowadzili ludzie Branickiego. Hetman kazał zapłacić podymne za miejscową szlachtę (prawdopodobnie powiatu krasnostawskiego). Przed świętami (Wielkanoc w 1786 r. przypadała 16 kwietnia) miał ponownie odwiedzać szlachtę ekonom lubomlski. Kunicki skarżył się, że „wstrzymanie tak mocnej forsy” będzie dla niego bardzo kosztowne. Podkomorzy pisał: „posyłałem już w powiat dla uczestowania szlachty i podymne jesienne

¹⁶³ Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, s. 457; R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, przeł. M. Ugniewski, Kraków 2012, s. 224.

¹⁶⁴ Laudum sejmiku deputackiego (poselstwo do prymasa), Chełm, 15 VII 1785, AP Lublin, KGCR, 96, k. 468–470.

¹⁶⁵ Szerzej na temat afery Dogrumowej i manifestu Branickiego: A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji w latach 1785–1786*, KH 111, 2004, 4, s. 51–71.

¹⁶⁶ Antoni S. Czetwertyński do króla, Łokacie 16 VIII 1785, BC, 724, s. 767.

¹⁶⁷ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 92; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 158–159.

zapłacić za nich oświadczyłem”¹⁶⁸. Kunicki obawiał się, że Branicki sprowadzi na sejmik szlachtę z Polesia chełmskiego. Wskazywał, że gdyby udało się zapobiec „tej influencyi, najszykowniej by u nas szło wszystko”. Kunicki zastrzegł, że w przeciwnej sytuacji nie powinien być obwiniany za niepowodzenie, „bo moim majątkiem nie wystarczę forsie j.w. hetmana, jeśli tak będzie czyniona, jak o niej słyszeć się daje”¹⁶⁹. Do podkomorzego dotarła też pogłoska, że hetman będzie promował do poselstwa „podstolego Kurdybanowskiego”, ale takiej osoby nie udało się zidentyfikować. Zapewne więc do wiadomości tej wkradło się jakieś przekłamanie. Niestety Kunicki nie podał listy pretendentów do funkcji, gdyż nie zmieniła się ona od czasu jego pobytu w Warszawie. Można jednak wnioskować, że dworskimi kandydatami do poselstwa byli podstoli O. Węgleński i adiutant Suchodolski (jeśli nie zostałby deputatem). Podkomorzy zapowiadał, że jeżeli pojawi się osoba z zewnątrz wskazana przez króla, ustaleni wcześniej kandydaci nie będą mogli uzyskać funkcji¹⁷⁰.

Według zapewne trochę późniejszej „planty” gabinetowej pretendentami do funkcji poselskiej byli: starościc krasnostawski Antoni Stamirowski, szambelan Węgleński, jeden z Suchodolskich (brat podstarościego lubelskiego Andrzeja lub adiutant), starosta I. Gintowt Dziewałtowski, Remigian Kurdwanowski i starosta krasnostawski August Kicki¹⁷¹. Poparcie dworu miał Kicki, a drugim posłem miał być Suchodolski, Kunicki lub Gintowt.

A. Kicki, główny kandydat dworu do poselstwa, 21 marca 1786 r. uzyskał królewski konsens na przejęcie starostwa krasnostawskiego od T. Stamirowskiego¹⁷². Stamirowski starał się o sprzedaż tego starostwa przynajmniej od września poprzedniego roku¹⁷³. Stanisław August w liście z 6 lipca 1786 r. informował Mniszcha, że Szczęsny Potocki przychylnie odniósł się do starań A. Kickiego o mandat. Król zaznaczał, że ważne jest, aby drugim posłem był także regalista¹⁷⁴. Zanim jednak przygotowania do sejmiku przedsejmowego weszły w decydującą fazę, odbyły się obrady deputackie.

¹⁶⁸ „Ekscerpt z listu j.m. pana Kunickiego podkomorzego ziemi chełmskiej 5 kwietnia pisanego”, BC, 733, s. 673–674.

¹⁶⁹ Ibidem, s. 674.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 675.

¹⁷¹ Konkurenci do poselstwa [1786], AGAD, ZP, 132, k. 48.

¹⁷² *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej*, s. 212; J. Reychman, R.W. Wołoszyński, *Kicki August*, PSB, t. 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 386.

¹⁷³ Król do M. Mniszcha, 13 IX 1785 (brulion listu), BC, 927, s. 668.

¹⁷⁴ Król do M. Mniszcha, Warszawa, 6 VII 1786 (brulion listu), BC 927, s. 696.

Sejmik w Chełmie 15 lipca 1786 r. zagaił podkomorzy F. Kunicki. Marszałkiem został stolnik J. Świrski. Kandydat na deputata został zgłoszony „od laski”. Był nim starościc rudzieński Kajetan Łopuski, którego wybór nastąpił jednogłośnie¹⁷⁵. Wyłoniono także pisarza w rejestrze chełmskim w Trybunale. Funkcję uzyskał komornik chełmski Michał Węgleński, który już na wcześniejszym sejmiku dostał obietnicę tego pióra¹⁷⁶.

Deputat chełmski K. Łopuski był związany z opozycją. Branicki uważał go za swojego człowieka. Hetman informował marszałka nadwornego litewskiego I. Potockiego, że utrzymanie Łopuskiego nie tylko na sejmiku, ale także w Trybunale spoczywa na jego barkach. Należał on bowiem do grupy deputatów, o których Branicki pisał „pocziwi, nieodstępni, ale goli”¹⁷⁷. Być może F. Kunicki nie zdołał przekonać do starań o funkcję swoich kandydatów na sędziego trybunalskiego. Ułatwiło to zapewne sejmikowy sukces opozycji, gdyż kosztowna funkcja deputata dla wielu była nieatrakcyjna¹⁷⁸.

Stronnicy hetmana odnieśli sukces na sejmiku deputackim, lecz Branicki obawiał się o wynik wyborów poselskich. Hetman pisał do I. Potockiego 23 lipca 1786 r., że kandydat opozycji do mandatu sejmowego, pisarz polny koronny K. Rzewuski (poseł chełmski z 1776 r.) wciąż nie pojawił się w ziemi chełmskiej. Branicki prosił marszałka nadwornego, aby interweniował w tej sprawie u A.K. Czartoryskiego, z którym K. Rzewuski był związany¹⁷⁹. Hetman stwierdzał wprawdzie, że w ziemi chełmskiej są jego przyjaciele – podsędek J. Rzewuski, Węgleński i Wydzga – „ale to słabi ludzie, pewna kryska, a gęby nie otworzy”, zaś jego przeciwnikami są podkomorzy Kunicki i A. Kicki¹⁸⁰.

K. Rzewuski przybył do Krasnegostawu bardzo późno, około połowy sierpnia 1786 r. W tej sytuacji z ubiegania się o mandat zrezygnował podsędek J. Rzewuski występujący jako rezerwowy kandydat opozycji¹⁸¹. Równie późno ukształtowała się ostateczna „planta” regalistów. O ustaleniach dworu jako pierwszy pisał do F. Kunickiego gen. Jan Komarzewski, szef Kancelarii Wojskowej króla, w li-

¹⁷⁵ Laudum sejmiku deputackiego, Chełm, 15 VII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 267.

¹⁷⁶ Laudum sejmiku deputackiego (wybór pisarza rejestru), Chełm, 15 VII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 266.

¹⁷⁷ F.K. Branicki do I. Potockiego, Biała Cerkiew, 23 VII 1786, AGAD, APP, 279, s. 71.

¹⁷⁸ W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 295.

¹⁷⁹ F.K. Branicki do I. Potockiego, Biała Cerkiew, 23 VII 1786, AGAD, APP, 279, s. 72; Ł. Kądziela, op. cit., s. 115–116. K. Rzewuski nie miał posesji w ziemi chełmskiej: [Remigian?] Kurdwanowski do E. Sapieżyny, Luboml, 23 VIII 1786, AGAD, AK, 12/12, s. 188.

¹⁸⁰ F.K. Branicki do I. Potockiego, Biała Cerkiew, 23 VII 1786, AGAD, APP, 279, s. 72.

¹⁸¹ F. Kunicki do króla, b.m.d. (odpowiedź na list królewski z 14 VIII 1786), BC, 733, s. 681.

ście z 11 sierpnia. Został on wysłany w związku ze zgłoszeniem się Węgleńskich do kanclerza Okęckiego (niestety korespondencja ta nie jest znana). Następnie, 14 sierpnia, Stanisław August zwrócił się bezpośrednio w tej sprawie do podkomorzego chełmskiego. Król nakazał Kunickiemu wspierać wybór starosty krasnostawskiego, a także samemu zabiegać o mandat sejmowy. Podkomorzy miał też dopilnować, żeby w instrukcji poselskiej nie znalazły się wzmianki o dekreście marszałkowskim i manifeście hetmańskim. Kunicki w pracy na rzecz A. Kickiego mógł liczyć na wsparcie [podstolego Onufrego?] Węgleńskiego i pisarza grodzkiego chełmskiego Jana Piaseckiego¹⁸². W odpowiedzi podkomorzy chełmski informował, że Piasecki odstąpił już od swojej pretensji do mandatu na rzecz Kickiego. Kunicki niepokoił się perspektywą sprowadzenia na sejmik szlachty z Polesia, nieznanego chełmskim urzędnikom, która miała poprzeć K. Rzewuskiego. Podkomorzy deklarował, że dopilnuje wyboru odpowiedniego marszałka, co było istotne ze względu na treść instrukcji poselskiej¹⁸³.

Sejmik przedsejmowy w Chełmie zagał 21 sierpnia 1786 r. podkomorzy F. Kunicki, który zastąpił kasztelana W. Węgleńskiego. Na marszałka został wybrany Łukasz Szymkowicz Szkliński¹⁸⁴. Był on popierany przez opozycję. Jej przedstawiciele nie dopuścili do tej funkcji Wacława Bonieckiego, którego w roli marszałka chciał widzieć dwór. Według relacji przesłanej E. Sapieżynie przez [Remigiana?] Kurdwanowskiego księżna wojewodzicowa była organizatorką działań opozycji w Chełmie¹⁸⁵. Na posłów zostali wybrani jednogłośnie (okrzyknięci „jednomyślnym chęci zezwoleniem”) pisarz polny K. Rzewuski i podkomorzy F. Kunicki¹⁸⁶. A. Kicki, choć miał poparcie urzędników i szlachty powiatu krasnostawskiego, zwątpił w sukces regalistów. Szukał więc poparcia stronników hetmańskich przeciwko Kunickiemu. Próbował też skłonić podkomorzego chełmskiego do rezygnacji z kandydowania. Ostatecznie A. Kicki nie wziął udziału w sejmiku.

¹⁸² Król do F. Kunickiego, 14 VIII 1786 (brulion listu), BC, 697, s. 657; A. Danilczyk, *W kręgu afery*, s. 92. Według Danilczyka Węgleńskim był chorąży krasnostawski Onufry, ale jego awans z podstolstwa chełmskiego na chorąstwo nastąpił dopiero 27 IX 1786: *Urzędnicy województwa białego i ziemi chełmskiej*, s. 203.

¹⁸³ F. Kunicki do króla, b.m.d. (odpowiedź na list z 14 VIII 1786), BC, 733, s. 681–682.

¹⁸⁴ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 21 VIII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 187.

¹⁸⁵ Kurdwanowski do E. Sapieżyny, Luboml, 23 VIII 1786, AGAD, AK, 12/12, s. 186, 188–189; A. Danilczyk, *W kręgu afery*, s. 92. W książce *Życie sejmikowe*, s. 167–169 błędnie podałem, że list napisał J. Mierzejewski. Było to niemożliwe, gdyż 21 sierpnia starał się on o mandat w Kamieńcu Podolskim. Autorem listu był zaś ktoś, kto uczestniczył w wydarzeniach w Chełmie.

¹⁸⁶ Laudum sejmiku poselskiego, Chełm, 21 VIII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 187–187v.

O sukcesie kandydata opozycji przesądziło zapewne sprowadzenie dużej liczby szlachty z Polesia chełmskiego¹⁸⁷. Chorąży W. Poletyło, popierający Kickiego, bezskutecznie próbował najpierw rozdzielić sejmik, a później doprowadzić do jego fiaska. Wobec niepowodzenia tych działań wraz ze starostą krasnostawskim nie pojawił się w kościele na obradach¹⁸⁸. Sukcesem Kunickiego było niedopuszczenie do instrukcji poselskiej (liczyła tylko 11 punktów) wzmianek o dekreście marszałkowskim i manifeście Branickiego¹⁸⁹. Co więcej, sejmik zaakceptował projekt rekrutacyjny Departamentu Wojskowego, choć z drobnymi zastrzeżeniami¹⁹⁰. Kurdwanowski uważał, że forsowanie opozycyjnego „projektu” doprowadziłoby do zerwania sejmiku¹⁹¹.

Sejmik w Chełmie zakończył się niepowodzeniem, ale nie porażką regalistów. Kunicki, relacjonując jego przebieg królowi, podkreślał, że zdołał wykonać dwa z trzech zadań, które miał zrealizować. Nie udało mu się jedynie zapewnić mandatu A. Kickiemu¹⁹². Z punktu widzenia opozycji magnackiej trudno mówić o pełnym sukcesie. Niewątpliwie ważny był wybór K. Rzewuskiego. Pisarz polny koronny odegrał bowiem istotną rolę w sejmowych działaniach opozycji, zwłaszcza w czasie rugów poselskich. W pewnym momencie opuścił nawet obrady z protestem (3 X 1786) i nazajutrz oblatował w grodzie warszawski manifest przeciwko postępowaniu chorążego i posła wileńskiego Antoniego Tyzenhauza, który zastępował marszałka „starej laski”¹⁹³. Także w czasie późniejszych obrad parlamentu K. Rzewuski był aktywnym mówcą opozycyjnym¹⁹⁴. Drugim sukcesem opozycji było skłócenie podkomorzego Kunickiego z A. Kickim, co podkre-

¹⁸⁷ F. Kunicki do króla, Chełm, 22 VIII 1786, BC, 733, s. 683–684; *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872, s. 59; A. Danilczyk, *W kręgu afery*, s. 92.

¹⁸⁸ Kurdwanowski do E. Sapieżyny, Luboml, 23 VIII 1786, AGAD, AK, 12/12, s. 186–187; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 168–169.

¹⁸⁹ Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm 21 VIII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 188–189; F. Kunicki do króla, Chełm, 22 VIII 1786, BC, 733, s. 683; W. Filipczak, *Życie sejmikowe*, s. 169.

¹⁹⁰ Instrukcja dla posłów na sejm, Chełm, 21 VIII 1786, AP Lublin, KGCR, 100, k. 188. Zastrzeżenia dotyczyły obowiązku dostarczania przez szlachtę nowego rekruta na miejsce zbiegłego żołnierza. Zob. też L. Ratajczyk, op. cit., s. 88.

¹⁹¹ Kurdwanowski do E. Sapieżyny, Luboml, 23 VIII 1786, AGAD, AK, 12/12, s. 186; A. Danilczyk, *W kręgu afery*, s. 92.

¹⁹² F. Kunicki do króla, Chełm, 22 VIII 1786, BC, 733, s. 683.

¹⁹³ *Journal de la Diète ordinaire convoquée à Varsovie en 1786*, AGAD, ZP, 127, k. 449; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozduwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 49, 1997, 1–2, s. 80; A. Danilczyk, *W kręgu afery*, s. 138.

¹⁹⁴ Ł. Kądziela, op. cit., s. 118.

ślął Kurdwanowski w swojej relacji dla E. Sapieżyny¹⁹⁵. Jednak jeśli spojrzeć na działania opozycji z szerszej perspektywy, kampania sejmikowa przed sejmem 1786 r. wykazała jej słabość w ziemi chełmskiej. Miejscowi urzędnicy związani ze stronnictwem hetmańskim okazali się zbyt słabi, by chciano na nich postawić. Konieczne było promowanie kandydata z zewnątrz i poparcie go typowo magnackimi metodami (sprowadzenie na sejmik drobnej szlachty). Doraźnie okazało się to skuteczne, ale były to działania kosztowne. Można było je wykorzystywać tylko w wyjątkowych sytuacjach. Nie dawały więc gwarancji stałej kontroli chełmskich sejmików.

Przebieg sejmiku poselskiego miał wpływ na decyzje personalne Stanisława Augusta. Po sejmiku poselskim z urzędu kasztelana chełmskiego zrezygnował W. Węgleński. Na sesji Rady Nieustającej 26 września 1786 r. odbyła się elekcja trzech kandydatów do kasztelanii. Najwięcej głosów (po 20) uzyskali: chorąży krasnostawski W. Poletyło i sędzia ziemski J. Wereszczyński. Na kolejnych pretendentów podkomorzego F. Kunickiego i chorążego chełmskiego M. Suchodolskiego głosowało po 12 konsyliarzy – król rozwiązał „paritas” na rzecz Kunickiego, który został trzecim kandydatem. Ostatecznie monarcha na urząd kasztelana powołał Poletyłę¹⁹⁶. Nominacja senatorska dla chorążego krasnostawskiego mogła mieć związek z jego postawą na sejmiku poselskim, gdzie konsekwentnie wspierał faworyzowanego przez króla A. Kickiego.

W. Poletyło przeszedł więc wyraźną ewolucję polityczną. Zaczynał karierę urzędniczą jako protegowany I. Branickiej. W 1782 r. E. Sapieżyna zabiegała o jego awans. Później także utrzymywał kontakty z opozycją. Nie miał jednak dobrej opinii w kręgach jej przywódców. W czerwcu 1786 r. I. Potocki pisał do S. Rzewuskiego, że „Poletyłowie mają reputację ludzi okrutnie zręcznych i obłudnych”. Ówczesny lider Nowej Familii dodawał też, że nie wiadomo, czy S. Rzewuski może im ufać (chodziło o sprawę w Trybunale)¹⁹⁷. Jak pokazały wydarzenia z sierpnia 1786 r., opozycja nie powinna mieć zaufania do W. Poletyły.

Reasumując, należy stwierdzić, że opozycja magnacka miała w ziemi chełmskiej znaczny wpływ. Opierały się one w wysokim stopniu na miejscowych urzędnikach, m.in.: Węgleńskich, J. Wereszczyńskim, T. Wydźdze i J. Rzewuskim. Niektórzy z nich, np. Węgleńscy, a w latach 1784–1785 także J. Wereszczyński, w sprawach sejmikowych potrafili zachować samodzielność. Chcąc zapewnić

¹⁹⁵ Kurdwanowski do E. Sapieżyny, Luboml, 23 VIII 1786, AGAD, AK, 12/12, s. 188.

¹⁹⁶ Protokół Rady Nieustającej z 26 IX 1786, AGAD, ML VII, 60, k. 85v–86. Nominacja Poletyły nosiła datę 27 IX 1786: *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej*, s. 155.

¹⁹⁷ I. Potocki do S. Rzewuskiego, Kurów, 16 VI 1786, ANK, Podh. II 2/86, nr 12 (520).

kariere sobie lub swoim bliskim, gotowi byli iść na kompromisy z dworem i nie zamierzali narażać się Stanisławowi Augustowi jawnym zwalczaniem regalistów. Dwór zręczną polityką personalną pozyskał kilku aktywistów sejmikowych, którzy mieli niegdyś związki z opozycją. Przykładem mogą być F. Kunicki i W. Poetyło. Pod koniec badanego okresu stali się oni czołowymi postaciami stronnictwa dworskiego w ziemi chełmskiej¹⁹⁸. Aby móc osiągnąć sejmikowy sukces, stronnictwo hetmańskie musiało podejmować działania nadzwyczajne. Konieczne było uruchomienie dużych środków finansowych i sprowadzenie szlachty z Polesia chełmskiego.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

Archiwum ekonomiczne prymasa Michała Poniatowskiego, sygn. 121.

Archiwum Komierowskich, sygn. 12/12.

Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 279.

Archiwum Roskie, sygn. LXVI/7.

tzw. Metryka Litewska, dz. VII, sygn.: 41, 47, 60.

Zbiór Popielów, sygn.: 99, 107, 108, 112, 114, 126, 128, 132.

Archiwum Narodowe w Krakowie

Archiwum Podhoreckie, sygn.: I 2/2, I 2/35, II 2/5, II 2/61, II 2/86, II 2/ 125.

AP w Lublinie.

Księgi grodzkie chełmskie relacje, manifesty, oblaty – akta luźne, sygn.: 83, 84, 87, 91, 93, 94, 95a, 96, 100.

BK, rkp. 11 189.

BC w Krakowie, rkp.: 663, 673, 674, 681, 686, 688, 689, 694, 697, 698, 708, 724, 731, 733, 735, 799, 924, 927, 931.

Centralny Derżawnyj Istoryczny Archiw Ukrainy, Kijów, f. 49, opys 2, sprawa: 2046, 2170.

Źródła drukowane

Dyaryusz seymu wolnego ordynaryjnego grodzińskiego szescioniedzielnego roku pańskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawiającego się, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785.

Dyaryusz seymu wolnego ordynaryjnego warszawskiego szescio-niedzielnego roku pańskiego 1780 dnia 2 miesiąca października odprawiającego się, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780].

¹⁹⁸ Pozostali oni stronnikami króla także w okresie późniejszym, zob. J. Michalski, *Sejmiki poselskie*, cz. 2, s. 344; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 226–228.

Korespondencyja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872.
Korespondencyja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790, w: K. Pułaski,
Szkice i poszukiwania historyczne, seria 2, Petersburg 1898.
 Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi*, t. 2, Leningrad 1924.
Volumina Legum, t. 7, 8, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.

Opracowania

- Bednaruk W., *Rozdwojone sejmiki lubelskie z 1776 roku*, RHum, 61, 2013, 2.
 Borkowska-Bagińska E., *„Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986.
 Butterwick R., *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, przeł. M. Ugniewski, Kraków 2012.
 Czeppe M., *Sołtyk Kajetan*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2001.
 Danilczyk A., *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji w latach 1785–1786*, KH 111, 2004, 4.
 Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010.
Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. V: 1751–1794, opr. J. Ternes, Warszawa 2017.
 Filipczak W., *Działalność polityczna Antoniego Pułaskiego w czasach Rady Nieustającej (1776–1786)*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Historica, 110, 2022.
 Filipczak W., *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, w: *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002.
 Filipczak W., *Lubelski sejmik przedsejmowy w 1780 roku*, w: *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbicki, Lublin 2018.
 Filipczak W., *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, w: *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017.
 Filipczak W., *Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 49, 1997, 1–2.
 Filipczak W., *Rywalizacja o mandaty poselskie w województwie braclawskim przed sejmem z roku 1786*, w: *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2022.
 Filipczak W., *Samorząd szlachecki województwa kijowskiego w połowie lat 80. XVIII wieku (1783–1785)*, „Wieki Stare i Nowe” 10 (15), 2016.
 Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.
 Filipczak W., *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, 2009, 2.
 Filipczak W., *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*, w: *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011.
 Filipczak W., *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, 2009, 1.
 Filipczak W., *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej na sejmie w 1780 r.*, w: *Między obowiązkami, przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Społeczeństwo w obronie państwa polsko-litewskiego*, red. A. Kalinowska, A. Perlakowski, D. Rolnik, F. Wolański, Warszawa 2018.
 Filipczak W., *Współpracownicy i stronnicy biskupa poznańskiego oraz kanclerza koronnego Andrzeja Młodziejewskiego (od roku 1777)*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Historica 112, 2023.

- Filipczak W., *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012.
- Kamińska A., *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, PSB, t. 43, Warszawa–Kraków 2004–2005.
- Kądziela Ł., *Rzewuski Kazimierz*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Krakowski B., *Kossowski Stanisław*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968.
- Krakowski B., *Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Czteroletniego. Rekonesans*, Gdańsk 1968.
- Kuras K., *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010.
- Łosowski J., *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004.
- Łoza S., *Kawalerowie Orderu Św. Stanisława 1765–1813*, Warszawa 1925.
- Michalski J., *Kiciński Pius*, PSB, t. 12, Wrocław 1966.
- Michalski J., *Rzewuski Franciszek*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Michalski J., *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, w: *Historia sejmu polskiego*, t. 1, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Michalski J., *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 2, PH 51, 2, 1960.
- Podgórzak M., *Suchodolski Wojciech*, PSB, t. 45, Warszawa–Kraków 2008.
- Ratajczyk L., *Przewyciężenie kryzysu militarnego Rzeczypospolitej przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975.
- Reychman J., Wołoszyński R.W., *Kicki August*, PSB, t. 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
- Rolnik D., *Leonarda Marcina Świeykowskiego (1721–1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016.
- Rostworowski E., *Mierzejewski Józef*, PSB, t. 21, Wrocław 1976.
- Rostworowski E., *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966.
- Rostworowski E., *Potocki Stanisław Szczęsny*, PSB, t. 28, Wrocław 1984–1985.
- Rostworowski E., *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957.
- Rudnicki K., *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906.
- Rymyszyna M., *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962.
- Skowroński P.W., *Reforma Rady Nieustającej na sejmie 1776 r.*, Warszawa 2022 (maszynopis rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. W. Kriegseisena i obronionej w Instytucie Historii PAN w 2022 r.)
- Stanek W., *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 259, 1993, Historia, 28.
- Stroynowski A., *Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej*, Częstochowa 2020.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005.
- Stroynowski A., *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, w: *Sic erat in votis. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017.
- Szczygielski W., *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994.
- Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygiel, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Zielińska Z., *Poletyło Wojciech*, PSB, t. 27, Wrocław 1983.
- Zielińska Z., *Poniatowski Michał Jerzy*, PSB, t. 27, Wrocław 1983.

Zielińska Z., *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1788–1790*, Warszawa 1988.

Zielińska Z., *Rzewuski Waclaw*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.

Abstract

Influence of magnate opposition in the sejmiks of Chelm Land in 1778–1786

Keywords: sejmiks, Chelm land, magnate opposition, regalist party, era of the Permanent Council

The leading magnate families forming the anti-royalist opposition of the period of the Permanent Council were influential in Chelm Land. The Rzewuskis were associated with Siedliska. Luboml played an important role in the activities of Hetman Franciszek Ksawery Branicki's supporters. At the 1784 parliament, Stanislaw Szczęśny Potocki took the side of the opposition. Szczęśny Potocki, as voivode of Rus (from 1782), had the right to convene the Chelm electoral sejm. The article traces the rivalry between the magnate opposition and the regalist party at Chelm sejmiks during the "free" sejms of the period of the Permanent Council (1778–1786). In 1778, the opposition succeeded in Chelm in electing Jozef Mierzejewski, who was associated with Hetman Branicki and his sister Elisabeth Sapieha, as MP. In 1780, the sejmik of deputies, which was "split," had a tumultuous course. In 1782, the deputy sejmik brought success to the opposition. Both Chelm deputies supported at the sejm an opposition motion on the incapacitation of the bishop of Cracow, Kajetan Soltyk. The changes in the organization of the regalist party in the eastern Crown, which were carried out in 1783, affected the balance of power in the Chelm region. In 1783-1784, regalists dominated the assemblies. Even the transition to the opposition of Szczesny Potocki at the Sejm of Grodno did not change this situation. The opposition managed to partially regain influence in 1786. This was the result of an intensive sejmik campaign conducted by Hetman Branicki's supporters. However, it is difficult to consider that this was a complete success for the opposition. The second parliamentary seat was given to regalist Franciszek Kunicki, the Chelm chamberlain. The deputies' instructions were also in line with the king's expectations.

Translated by Stefan Kubiak